

Diskurssianalyysi hatkanneiden nuorten identiteettien rakentumisesta

Sofia Luukkonen

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Syksy 2025

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Diskurssianalyysi hatkanneiden nuorten identiteettien rakentumisesta

Tekijä: Sofia Luukkonen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma X Lisensiaatintyö __

Sivumäärä: 62, 1 liite

Vuosi: 2025

Tiivistelmä

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan hatkaamista kokeneiden nuorten identiteettien rakentumista. Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä on diskursiivisen identiteetin käsite, jolla tarkoitetaan identiteetin rakentumista vuorovaikutuksessa eri diskursseihin tukeutuen. Tämän lisäksi tutkimuksessa nojaututaan lastensuojelun sijaishuoltoa sekä hatkaamista koskevaan tutkimukseen. Hatkaamisella tarkoitetaan luvattomasti sijaishuoltopaikasta poistumista tai sinne palaamatta jättämistä, ja hatkan aikana nuori on erityisen haavoittuvassa asemassa voidessaan altistua monenlaisille negatiivisille asioille.

Tutkimusmenetelmänä on foucault’lainen diskurssianalyysi, joka antaa mahdollisuuden tarkastella identiteettejä osana kulttuurisia ja yhteiskunnallisia rakenteita. Lisäksi foucault’laisen diskurssianalyysin keskiössä on valta, jonka mukana kulkee aina vastustus. Tutkimusaineistona toimii yhteiskuntatieteellisestä tietovaroksesta Ailasta saatu valmis aineisto, joka koostuu jo aikuistuneiden hatkaamista kokeneiden henkilöiden hatkakertomuksista.

Tutkimustulosten mukaan nuorille rakentuu kaikkiaan viisi identiteettiä, joita ovat haavoittuva nuori, hallittu nuori, riippumaton nuori, näkymätön nuori sekä tavallinen nuori. Nämä identiteetit paikantuvat viiteen diskurssiin, joiksi nousevat turvan diskurssi, kontrolloivan sijaishuollon diskurssi, vapauden diskurssi, välinpitämättömän sijaishuollon diskurssi sekä osallisuuden diskurssi. Hatkaaminen, sijaishuolto ja nuoren ihmissuhteet jäsentyvät eri tavoin eri diskursseissa ja saavat siten monenlaisia merkityksiä osana nuoren identiteettiä. Osa identiteeteistä näyttäytyy selkeästi nuorelle institutionaalisesti annettuna, jolloin hatkaamisen avulla voidaan vastustaa näitä identiteettejä, kun taas osa identiteeteistä on nuoren itse rakentamia. Identiteetit ja niihin kytkeytyvät diskurssit haastavat pohtimaan nuoren identiteetin rakentamisen mahdollisuuksia osana lastensuojelun laitoshuoltoa sekä laitoshoidon käytäntöjä hatkaamisen ehkäisemiseksi.

Avainsanat: identiteetti, diskurssi, foucault’lainen diskurssianalyysi, hatkaaminen, sijaishuolto

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
2 IDENTITEETTI.....	5
2.1 Näkökulmia identiteettiin.....	5
2.2 Identiteetin rakentuminen diskursseissa.....	8
3 NUORET LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLLOSSA	12
3.1 Sijaishuolto lastensuojelussa.....	12
3.2 Sijaishuoltopaikasta hatkaaminen	17
4 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT.....	21
4.1 Tutkimustehtävä ja -aineisto	21
4.2 Foucault’lainen diskurssianalyysi analyysimenetelmänä	24
4.3 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio.....	32
5 NUORILLE RAKENTUVAT IDENTITEETIT	35
5.1 Haavoittuva nuori.....	35
5.2 Hallittu nuori	38
5.3 Riippumaton nuori	41
5.4 Näkymätön nuori.....	44
5.5 Tavallinen nuori	47
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	51
LÄHTEET.....	56
LIITTEET	63

1 JOHDANTO

Hatkoja kirjataan sijaishuollossa vuosittain arviolta noin 3800 kappaletta. Suurin osa hatkamaan lähteneistä nuorista on sijaishuoltopaikastaan poissa lyhyen aikaa, mutta noin viidenneksen poissaolo venyy vähintään kahden viikon mittaiseksi (Yle 2025). Hatkaamisella tarkoitetaan siis sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissa olemista tai sinne palaa-matta jättämistä, ja se tunnistetaan monitahoiseksi sosiaalisesti ongelmaksi, joka aiheut-taa merkittävän vaaran nuoren kasvulle ja kehitykselle (Kekkonen & Pekkarinen 2024). Nimenomaan sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissa oleminen näyttäytyy erityisenä il-miönä suhteessa kotoa karkaamiseen, sillä useissa tutkimuksissa on todettu sijaishuol-lossa asuvien nuorten olevan huomattavasti suuremmassa riskissä karata kuin kotona asu-vat nuoret (esim. Attar-Schwartz 2013, 259; Biehal & Wade 2000, 211–212) ja he ovat karatessaan erityisen haavoittuvassa asemassa (esim. Kekkonen & Pekkarinen 2024, 30).

Vaikka tutkimuskirjallisuudessa on löydetty samankaltaisia toistuvia tekijöitä hatkaami-sen taustalla ja hatkanneet nuoret nähdään erityisen suojattomina, Maija Haapala ja kumppanit (2023) muistuttavat, että kaikki hatkaavat nuoret eivät kohtaa samanlaisia vaa-roja ja haitallisia kokemuksia luvattoman poissaolonsa aikana, vaan he muodostavat he-terogeenisen joukon. Negatiivisten tekijöiden ohella nuoret liittävät hatkaamiskokemuk-siinsa myös positiivisia asioita, joiden tuomista turvallisesti osaksi sijaishuollon arkea olisi tärkeää arvioida. On myös muistettava, että kaikki sijaishuollossa olevat nuoret eivät hatkaa. (Haapala ym. 2023, 189–190.) Hatkaaminen näyttääkin kasautuvan usein sa-moille nuorille ja myös samoille lastensuojelulaitoksille (Biehal & Wade 2000, 213–214). Nina Biehalin ja Jim Waden (2000) tutkimuksessa ilmenee, että erityisen haavoittuvassa asemassa ovat ne nuoret, jotka karkasivat sijaishuoltopaikasta vailla paikkaa mihin mennä verrattuna niihin nuoriin, jotka karkasivat perheensä ja ystäviensä luokse. Ensimmäisen ryhmän nuoret syylistyivät useammin rikoksiin ja nukkuivat joskus kadulla (mt., 217).

Hatkaaminen on ilmiönä yhteiskunnallisesti relevantti ja ajankohtainen, sillä lastensuoje-lulakia ollaan uudistamassa nykyisen hallitusohjelman mukaisesti vuoden 2026 alusta. Lastensuojelulakiin tehtävillä muutoksilla pyritään muun muassa siihen, että luvattomiin poissaoloihin sijaishuoltopaikasta voitaisiin puuttua nykyistä paremmin. Lastensuojelu-lakiin ollaan lisäämässä lapsen kiinnipidon ja voimankäytön mahdollisuus laitosalueella lapsen sijaishuoltopaikasta poistumisen estämiseksi sekä laitosalueen ulkopuolella lapsen

kiinnioton ja kuljettamisen turvaamiseksi. Tämä sääntely koskisi laitoshoidon sijoitettujen lasten lisäksi myös perhehoitoon sijoitettuja. Lapsen kiinnipitämisen ja turvallisuuden varmistamiseksi lapselle voitaisiin suorittaa myös henkilöntarkastus sekä esineiden haltuunotto. Näiden muutosten lisäksi myös kynnystä suorittaa hätäpaikannus madallettaisiin nykyiseen verrattuna. (Hallituksen esitys eduskunnalle..., 50.) Hallituksen esityksessä ehdotetaan myös perustettavaksi muun muassa uusi kuntouttava suljettu laitospalvelu, sekä erityisen huolenpidon jaksojen pidentämistä maksimissaan 180 vuorokauden mittaiseksi (Hallituksen esitys eduskunnalle..., 149, 152–153.) nykyisen 90 vuorokauden sijaan.

Hatkaamista koskevassa kirjallisuudessa käytetään hatkanneista henkilöistä vaihtelevasti käsitettä lapsi tai nuori sen mukaan, mitä tutkimuksella painotetaan. Lastensuojelulain mukaan kaikki alle 18-vuotiaat määritellään lapsiksi ja nuorilla tarkoitetaan yleensä 18–20-vuotiaita. Kuitenkin monissa nuoria koskevissa projekteissa ja lastensuojelun tilastoissa nuoriksi katsotaan yli 12-vuotiaat. (Aaltonen & Heikkinen 2013, 197.) Toisaalta nuorisolaki (1285/2016, 3§) katsoo nuoriksi alle 29-vuotiaat henkilöt. Nuoren määritelmä vaihtelee siis eri konteksteissa ja on nähdäkseni sidoksissa niihin päämääriin, joihin kulloinkin pyritään ja niihin merkityksiin, joita eri ikäryhmiin halutaan eri tilanteissa liittää.

Nuoruus voidaan nähdä lapsuuden tavoin matkana kohti aikuisuutta, mutta nuoruutta värittävät lapsuudesta poiketen ristiriidat nuoriin kohdistuvissa odotuksissa sekä nuoruutta elämänvaiheena kuvaavissa määrittelyissä. Nuoruutta kuvataan sekä epävakauden että uusien mahdollisuuksien aikana ja nuorilta odotetaan irtaantumista perheestään sekä kiinnittymistä uusiin ihmisiin ja asioihin. Nuorten odotetaan matkaavan kohti aikuisuutta sopivassa tahdissa. (Pietilä 2017, 10–11.) Suvi Raitakari (2004) kuvaa, että nuorten elämänhallintaa tuotetaan ensisijaisissa ja toissijaisissa kasvatusinstituutioissa, joista ensiksi mainittuihin kuuluvat muun muassa koulut ja nuorisojärjestöt. Toissijaisissa kasvatusinstituutioissa nuorten elämänhallintaan puututaan vahvemmin, jonka seurauksena nuori määrittäytyy erityistä puuttumista vaativaksi ”erityisnuoreksi”. (Raitakari 2004, 56.)

Oona Ylönen (2009, 11) katsoo omaan lastensuojeluun liittyviin merkityksiin koskevaan tutkimukseensa osallistuneet iältään 12–16-vuotiaat henkilöt nuoriksi, sillä hän haluaa pohtia juuri tämän ikäryhmän palvelujen kehittämistä erillisenä pienempien lasten palveluista. Samansuuntaisin perusteluin käytän omassa tutkimuksessani hatkaamista kokeineista käsitettä nuori, sillä he ovat olleet hatkaamishetkellä 11–17-vuotiaita ja haluan selkeästi tuoda esiin, että hatkaaminen koskettaa pääasiassa tätä ikäryhmää (esim. Bional &

Wade 2000, 214). Käytän kuitenkin pääasiassa käsitettä lapsi käsitellessäni lastensuojelua ja sijaishuoltoa luvussa 3, sillä ne koskettavat laajasti kaikkia alaikäisiä ja kontekstoivat hatkaamisilmiötä, joka puolestaan liittyy pitkälti nuoriin.

Tässä tutkimuksessa kiinnostukseni on tarkastella hatkaamista kokeneiden nuorten itselleen antamia määrittelyjä lastensuojelun laitoshoidon ja hatkaamisen kontekstissa. Teoriataustana toimii aikaisempaa lastensuojelua, sijaishuoltoa ja hatkaamista koskeva tutkimus sekä identiteetin käsite, jonka ymmärrän hetkittäisenä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuvana. Foucault’laisen diskurssianalyysin keinoin tarkastelen nuorille muodostuvia identiteettejä, ja peilaan niitä kulttuurissamme oleviin käsityksiin lastensuojelun sijaishuollosta ja siellä olevista nuorista. Hatkaamista koskevat tutkimukset keskittyvät yleensä erilaiseen viranomaistietoon käsitellen harvoin nuorten itsensä näkökulmaa (Attar-Schwartz 2013, 259), jonka vuoksi pidän tässä tutkimuksessa tärkeänä nostaa esiin hatkanneiden nuorten näkökulmaa sijaishuoltoon, hatkaamiseen sekä nuorten identiteetteihin liittyen. Se antaa viranomaistiedon ohella arvokkaita näkökulmia sijaishuoltoon ja hatkaamiseen liittyvistä määrittelyistä ja käytännöistä lastensuojelussa sekä nuorista osana näitä määrittelyjä ja käytäntöjä. Erityisesti nyt kun lastensuojelulakia ollaan muuttamassa sijaishuollon osalta, pidän tärkeänä kirkastaa nuorten omaa käsitystä itsestään sijaishuollon ja hatkaamisen kontekstissa, mikä mahdollistaa muutostarpeiden pohtimisen myös nuorten näkökulmasta. Käytän aineistona vapaamuotoisia hatkakertomuksia, jotka on kerätty hatkaamista kokeneilta jo aikuistuneilta eri ikäisiltä henkilöiltä.

Kiinnostukseni tähän aiheeseen heräsi työskennellessäni lastensuojelussa. Olen toiminut lastensuojelussa sosiaalityöntekijän viransijaisena kolmen kesän ajan, ja sen myötä huomannut, että minua kiinnostavat nuoriin liittyvät ilmiöt, kuten nuorten tekemä väkivalta, nuorisokulttuurit sekä sijaishuoltopaikasta hatkaaminen. Työssäni kohtasin jonkin verran hatkanneita nuoria, mikä sai minut pohtimaan heidän oikeudellista asemaansa suomalaisessa yhteiskunnassa, sekä sitä, millaisena ilmiönä hatkaaminen tulisi ymmärtää ja miten nuoret itse kokevat hatkaamisen. Haapala ja kumppanit (2023, 191) katsovat, että hatkaaminen ei ole nuoren syy eikä täysin oma valinta, eikä siitä tulisi vastuuttaa nuorta itseään. Tämä viittaa käsitykseen, jossa hatkaaminen näyttäytyy oireena jostakin asiasta, mikä taas rakentaa nuorelle hyvin passiivisen toimijaposition suhteessa hatkaamiseen. Kuitenkin hatkaaminen ja hatkannut nuori käsitteinä tuottavat sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissa olevalle nuorelle varsin aktiivisen roolin. Tuon perustellusti esiin käyttämäni käsittevalinnat tähän ilmiöön liittyen luvussa 3.2.

Tutkimukseni etenee siten, että luvussa kaksi lähestyn identiteettiä ensin moninaisena ilmiönä, jota voi tarkastella eri näkökulmista, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan identiteettiä diskursiivisesti rakentuneena, mikä käsitteellisenä viitekehyksenä ohjaa aineistoni analysoimista. Luvussa kolme tarkastelen lastensuojelun sijaishuoltoa sekä hatkaamista. Fokukseni sijaishuollon osalta on laitoshoidossa, sillä hatkaaminen näyttäytyy erityisesti laitoshoitoon liittyvänä ilmiönä. Luvussa neljä käyn läpi metodologiset ratkaisuni, taustoitin analyysiprosessia ja pohdin tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Luku viisi koostuu puolestaan tutkimustuloksista, eli esittelen siinä nuorille aineistossa rakentuvat identiteetit ja niihin liittyvät diskurssit. Lopuksi luvussa kuusi tuon esiin tutkimuksen keskeiset johtopäätökset, käyn läpi tutkimusprosessiani ja esittelen jatkotutkimusehdotuksia.

2 IDENTITEETTI

2.1 Näkökulmia identiteettiin

Identiteetin käsitteellä on satoja vuosia vanha historia, ja sitä on teoretisoitu kuhunkin historialliseen aikakauteen ominaisella tavalla (Benwell & Stokoe 2006, 17–24). Se on itsensä ja muiden tekemiä määrittelyjä siitä, ”kuka minä olen” tai ”keitä me olemme” (Saastamoinen 2006a, 170). Stuart Hall (1999) erottaa toisistaan kolme eri aikakausiin perustuvaa identiteettikäsitystä, joita ovat valistuksen subjekti, sosiologinen subjekti sekä postmoderni subjekti. Valistuksen subjekti perustui sellaiseen ihmiskäsitykseen, jossa yksilö nähtiin yhtenäisenä, tietoisena, järkevänä ja toimintakykyisenä olentona, jolla oli sisäinen ydin. Tämä sisäisen ydin pysyi olemukseltaan samanlaisena läpi yksilön elämän, ja se vastasi yksilön identiteettiä. Sosiologisessa subjektikäsityksessä yksilöllä nähdään myös olevan sisäinen ydin, mutta sen ajatellaan muotoutuvan vuorovaikutuksessa kulttuuristen maailmojen ja niiden tarjoamien identiteettien kanssa. Näin identiteetti muodostuu vuorovaikutuksessa minän ja yhteiskunnan välillä. (Hall 1999, 21–22.)

Vaikka valistuksen ja sosiologisen subjektin identiteettikäsitykset ovat aikakautensa mukaisesti rakentuneet, on niitä mukaillen jäsennelty identiteetin käsitettä myös myöhemmin. Esimerkiksi Anja Lahikainen (2000) tuo esiin identiteetin olevan dynaaminen koko elämän mittainen projekti, jonka katsotaan vakiintuvan, kun ihminen tulee sinuiksi ruumiinsa kanssa. Tämä prosessina psykologi Erik Eriksonin mukaan kestää ihmisen syntymästä tämän puberteetin ohi. Identiteetin vakiintumiseen liittyy myös sitoutuminen sosiaalisiin suhteisiin ja instituutioihin ja vakiintumisen edellytyksenä on hyväksytyksi tuleminen sosiaalisissa suhteissa sekä yhteiskunnassa. (Lahikainen 2000, 76.) Lahikainen (2000, 77) nimittää tätä Eriksonin identiteetin jatkuvuuden ja vakiintumisen ajatusta normatiiviseksi ihanteeksi todellisuuden sijaan.

Länsimaista identiteettikäsitystä leimaa Michel Foucault’n hallinnan tutkimukseen kytkeytyvä ajatus vapaudesta, jota kutsun paradoksaaliseksi vapaudeksi. Vapauden käsite viittaa siihen, että yksilö nähdään yhteiskunnan rakenteista ja yhteisöistä vapaina, jolloin yksilöllä on teoreettinen mahdollisuus rakentaa minuuttaan ja identiteettiään ympärillä olevista resursseista vähäisen yhteiskunnallisen kontrollin keskellä. Vapaus muodostuu kuitenkin paradoksaaliseksi, sillä siihen on sisään kirjattu käsitykset ihanteellisesta elämästä, mikä ajaa ihmisiä jatkuvaan itsensä sekä valintojensa tarkkailuun ja siten itsensä

hallintaan. Mikko Saastamoisen mukaan yhteiskuntaa hallitaan siis paradoksaalisesti vähemmällä hallinnalla. (Saastamoinen 2006b, 151–154.) Jokseenkin samansuuntaisesti Anthony Giddens tuo esiin, kuinka myöhäismodernille ajalle on ominaista minän refleksiivinen rakentuminen. Identiteetti ei tule yksilölle valmiiksi annettuna, vaan sitä rakennetaan ja ylläpidetään refleksiivisissä käytännöissä. Näin identiteetistä muodostuu yksilölle refleksiivinen projekti, joka koostuu yhä moninaisemmista palasista yhteiskunnallisten perinteiden heiketessä. (Giddens 1991, 3, 5, 52–53.)

Identiteetti on läheinen käsite roolin, minäkuvan tai minuuden, persoonan ja persoonallisuuden sekä subjektin ja subjektiivisuuden käsitteelle (Niemelä 2002, 77; Suoninen 2012, 63). Minäkuva syntyy yksilön sisäisissä prosesseissa, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sekä kulttuurisista tekijöistä. Sen avulla yksilö antaa asioille merkityksiä ja tulkitsee kokemuksiaan. Minäkuvan myötä yksilölle muodostuu käsitys itsestään ja elämästä. Identiteetin käsite korostaa minäkuvan tai minuuden sosiaalista ulottuvuutta. Yhtenäiseen minuuteen ja identiteettiin kuuluu omien arvojen mukaan eläminen ja kyky käsitellä asiaa, kun niin ei tapahdu. Esimerkiksi traumaattisten kokemusten tai heikkojen kasvuolojen seurauksena yksilö voi hakea identiteettiä jengeistä sekä rikollis- ja päihdekulttuureista, joiden arvoja ei pidetä yleisesti hyväksyttävänä. Kulttuuriset muutokset, kuten suurten kertomusten merkitysten sekä yhteisöllisyyden heikkeneminen vaikuttavat yksilön identiteetin muodostumiseen niin, että identiteetin muodostamiseen saa yhä vähemmän tukea. (Niemelä 2002, 77–80.) Identiteettiin keskittyvä työ on tärkeää sosiaalisessa kuntoutumisessa tai yksilön pyrkiessä irtautumaan ongelmallisiksi muodostuneista tavoista toimia ja käyttäytyä (Niemelä 2002, 81, 90). Jorma Niemelä (2002, 76) väittää, että tietyt identiteetit tuottavat yksilölle sosiaalista pääomaa ja sosiaalinen pääoma puolestaan vaikuttaa yksilön identiteettiin.

Identiteettiä tarkastellessa on tärkeää kiinnittää huomiota kielenkäyttöön, jolla on keskeinen merkitys identiteetin rakentumisessa. Kielen lisäksi myös yhteiskunta ja kulttuuri tarjoavat ihmiselle identiteetin. (Airaksinen 1999, 103–105.) Jotkut identiteetit ovat olemassa vain tietyissä kulttuureissa tai tietyssä historiallisessa ajassa, jolloin uusia identiteettejä syntyy ja vanhoja kuolee. (Airaksinen 1999, 106, 108, 115–116.) Yksilö voi identifioitua moneen ryhmään yhtäaikaaisesti ja identiteetit voivat olla keskenään ristiriidassa (Lahikainen 2000, 81–82). Ryhmäidentiteetti syntyy ihmisten luokittelemisella ”sisä-” ja ”ulkoryhmiin”, jolloin ryhmiin liitetään erilaisia ominaisuuksia ja odotuksia ihmisen käyttäytymisestä (Benwell & Stokoe 2006, 25–26). Ryhmäidentiteetti vahvistaa

jakolinjoja ryhmään kuuluvien ja ryhmään kuulumattomien ihmisten välillä (Bauman 1996, 162).

Ryhmäidentiteetti on lähellä identiteettikategorian käsitettä, vaikkakaan ryhmäidentiteetille ominainen jaottelu ”meihin” ja ”muihin” ei nähdäkseni samalla tavalla toteudu ihmisen identifioinnissa eri kategorioihin. Identiteettikategoriat ovat usein asiantuntijoiden käsitteistön synnyttämiä sekä aikakauteen sidottuja, joiden käytöstä neuvotellaan jatkuvasti. Identiteettikategoriat eivät ole neutraaleja, vaan ne heijastavat aina kulttuurista käsitystä siitä, mitä pidetään hyväksyttävänä. (Suoninen 2012, 64–65.) Ihmisten luokittelu eri ilaisiin kategorioihin tuottaa hänelle sosiaalisia identiteettejä ja helpottaa sosiaalista vuorovaikutusta, sillä erilaisiin kulttuurisesti jaettuihin kategorioihin liitetään käsitteitä niihin kuuluvien ihmisten ominaisuuksista ja toiminnasta. Mikäli tällainen identiteettikategoria tuottaa pitkälti kielteisiä mielikuvia siihen kuuluvasta ihmisestä, voidaan puhua leimatusta identiteetistä. (Juhila 2004, 23–24.) Vaikka en automaattisesti oletta laittosijoitetun ja hatkanneen nuoren identiteettiä rakentuvan leimatuksi, identiteettikategorian ja leimatun identiteetin käsitteet tarjoavat laajemman kulttuurisen ja yhteiskunnallisen ymmärrystävän identiteetin tarkasteluun, mikä on keskeistä foucault’laiselle diskursusanalyttiselle tutkimukselle.

Don Zimmerman (1998, 90) jaottelee identiteetin kolmeen eri tyyppiin, joista käytän Eero Suonisen (2012, 67–68) suomennoksia mukana kulkeva identiteetti (transportable identity), tilanteinen identiteetti (situational identity) sekä vuorovaikutuksellinen identiteetti (discourse identity). Mukana kulkevalla identiteetillä tarkoitetaan nimensä mukaisesti jottain henkilön mukana kulkevaa ja fyysisesti tai kulttuurisesti tunnistettavaa ominaisuutta, kuten ikää. Mukana kulkevat identiteetit voivat tulla näkyviksi erilaisissa vuorovaikutustilanteissa, mutta ne eivät välttämättä määritä vuorovaikutuksen kulkua. (Zimmerman 1998, 90–91.) Mukana kulkeva identiteetti liittyy läheisesti aikaisemmin mainitun ryhmäidentiteetin ja identiteettikategorian käsitteisiin, sillä se liittää ihmisen osaksi jottain joukkoa, johon voidaan liittää erilaisia mielikuvia ja ominaisuuksia. Vuorovaikutuksellinen identiteetti viittaa puolestaan vaihtuviin positioihin, kuten puhujan tai kuuntelijan positioon, joita yksilö voi hylätä tai ottaa omakseen vuorovaikutustilanteissa (Zimmerman 1998, 91–92). Tilanteisella identiteetillä tarkoitetaan tiettyjä rooleja, jotka määrittävät yksilön toimintaa eri tilanteissa ja ovat pysyvämpiä, kuin vuorovaikutukselliselle identiteetille tyypilliset hetkittäiset positiot (Zimmerman 1998, 94–95). Näin tilanteinen identiteetti näyttäytyy vuorovaikutuksellisen ja mukana kulkevan identiteetin välimaastossa

olevana, ja voisi lastensuojelun laitoshoidon kontekstissa tarkoittaa esimerkiksi laitoshoidon työntekijän tai sijoitetun nuoren identiteettiä.

2.2 Identiteetin rakentuminen diskursseissa

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa identiteetti käsitetään usein sosiaalisesti rakentuneena (esim. Kulmala 2004; Virokannas 2002), jolloin ihmisellä ei ajatella olevan pysyvää sisäistä ydintä. Hallin (1999, 23) teoretisoinnissa postmoderni subjekti viittaa sellaiseen yksilöön, jolla ei ole pysyvää identiteettiä, vaan monia, eri aikoina rakentuvia, joskus ristiriitaisiakin identiteettejä. Zygmunt Bauman puhuu postmodernista maailmasta nykyyhteen keskittyvänä nomadisena maailmana, vaeltamisen maailmankaikkeutena, jossa postmodernit nomadit luovat hetkittäisiä vaihtuvia identiteettejä. (Bauman 1996, 182–184.) Identiteettiä ei enää saada ”verenperintönä” eikä kansallisvaltiolla ole enää vahvaa asemaa kollektiivisten ja riippumattomien identiteettien rakentamisessa. (Bauman 1996, 162, 176–177). Postmodernissa nopeatempoisessa maailmassa identiteetin rakentaminen on vaikeampaa ja pelottavampaa kuin aikaisemmin, mutta tarve identiteetille ja itsensä määrittelemiselle, sekä identiteetin säilyttämiselle ja vakiinnuttamiselle on edelleen olemassa. (Bauman 1996, 182, 184–186.) Postmodernissa näkökulmassa minä rakentuu jatkuvasti sosiaalisissa käytännöissä ja dominoivien diskurssien avulla. Tämä johtaa usein näkemykseen, jossa minää rakennetaan jatkuvasti ja yksilön toimijuus ja tahto ovat rajalliset. Modernistisessa näkökulmassa on kritisoitu tätä tapaa ajatella. (Fawcett 2013, 151.)

Diskursiivinen identiteettikäsite perustuu ajatukselle identiteetistä yhä pirstoutuneempaan ja moninaisempaan asiana, jota rakentavat erilaiset diskurssit, positiot ja käytännöt. Nämä identiteetin rakennusaineet ovat moninaisia ja voivat esiintyä toisilleen vastakkaisina. Identiteetin rakentuminen diskursiivisesti edellyttää identiteetin tarkastelemista konteksteissa, jolloin huomioduksi tulee ne historialliset ja institutionaaliset ympäristöt, joissa identiteettejä tuotetaan. Tällöin fokuksena ei ole sen pohtiminen, kuka minä olen vaan pikemminkin sen tarkastelu, mikä minusta voi tulla ja millä edellytyksin (vrt. Saastamoinen 2006a, 170). Identiteetti tulee todeksi niissä kohdissa, kun tuotetaan eroja muihin ja suljetaan asioita pois, jolloin jokaiseen identiteettiin on äänettömästi sisään kirjattu se, mitä se ei ole. (Hall 1999, 250–252.)

Vivien Burr (2015) tuo Hallin (1999) kanssa samansuuntaisesti esiin, kuinka sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä identiteetti rakentuu monista eri palasista, jotka puolestaan muodostuvat erilaisia kulttuurisia merkityksiä saavista diskursseista. Kun ihminen antaa jollekin asialle tai ihmiselle identiteetin, se ei kuvasta asian perusolemusta vaan on kytköksissä pikemminkin ihmisen tarkoitukseen. (Burr 2015, 123.) Esimerkiksi sijaishuoltopaikasta karanneisiin nuoriin voitaisiin viitata erilaisin käsittein, kuten hatkalainen, sijaishuoltopaikasta luvatta poistunut nuori tai sijaishuoltopaikasta kadonnut nuori. Nämä erilaiset identifioinnit liittyvät nähdäkseni siihen, minkälaisia merkityksiä heihin halutaan ja ei haluta liittää.

Lukuisat eri sosiaalisessa ympäristössä sijaitsevat diskurssit rakentavat ihmisen identiteettiä. Identiteetit voivat muuttua sekä muodostua uudelleen ja niitä voi olla henkilöllä lukuisia erilaisia, eivätkä ne rakennu vahingossa. Muuttuvan ja moninaisen luonteen vuoksi ihminen voi muuttaa identiteettiään vaihtamalla esimerkiksi jonkin vahingolliseksi katsotun identiteetin toiseen. (Burr 2015, 125–126.) Identiteetin tarkastelu diskursiivisesti rakentuneena pitää sisällään yhteisen ydinajatuksen identiteetistä muuttuvana ja dynaamisena prosessina vailla sisäistä ydintä, jonka on mahdollista sekä uusintaa että muuttaa diskursiivista todellisuutta, vaikkakin tutkijat painottavat identiteetin ja diskurssin välistä suhdetta eri tavoin (Benwell & Stokoe 2006, 29–34).

Ihmiset kamppailevat identiteettiensä puolesta. Vallitsevat diskurssit tarjoavat ihmisille identiteettejä, joita ihmiset vastustavat tai ottavat omakseen. Yhteiskunnallista vallitsevaa tilaa uhkaavia ja sosiaalisia instituutioita haastavia identiteettejä vastustetaan ja marginalisoidaan voimakkaasti erityisesti niiden toimesta, jotka hyötyvät dominoivista diskursseista. Tämän vuoksi valtavirtayhteiskunnan marginaalissa olevilla ihmisillä identiteetinrakennusprosessi on haastavampaa kuin muilla. Rakennusprosessi näyttäytyy ristiriitaisena, sillä ihmiset kamppailevat yhteiskunnassa vallitsevien diskurssien tarjoamien identiteettien omaksi ottamisesta tai vastustamisesta. (Burr 2015, 126–127.) Identiteetin rakentaminen ei siten ole passiivista toimintaa, vaan ihmiset aktiivisesti rakentavat itselleen identiteettiä (ks. Antaki & Widdicombe 1998, 2). Identiteetin rakentamiseen liittyy nähdäkseni kuitenkin joitain rajoituksia, sillä ne syntyvät diskursiivisen maailman avulla, joten niitä määrittävät vallitsevat diskurssit.

Jokapäiväisissä keskusteluissa ja niissä tapahtuvissa itsensä ja toisten ihmisten asemoinneissa muovataan ihmisten identiteettejä ja toteutetaan valtasuhteita (Burr 2015, 135). Anna Kulmala (2004) muotoilee asian samankaltaisesti niin, että kuvatessaan omaa

elämäänsä ihmiset määrittelevät itseään suhteessa toisiin ja ympäristöönsä. Tämän lisäksi ihmiset tulevat määritelleeksi myös toisia ihmisiä, jotka esiintyvät näissä kuvauksissa. (Kulmala 2004, 231.) Ihmisen mahdollisuudet tehdä ja sanoa asioita riippuu niistä diskursiivisista asemista, joita hän kykenee ottamaan tai vastustamaan. Erilaiset diskurssi-asetat antavat yksilölle mahdollisuuden tarkastella maailmaa aina kulloinkin siitä näkökulmasta, jonka tietty diskurssi yksilölle tarjoaa. (Burr 2015, 138–139.) Tämä on kiinnostava kysymys lastensuojelulaitoksista hatkaavien nuorten näkökulmasta ja saa minut pohtimaan niitä mahdollisuuksia ja rajoituksia, joita nuoren identiteetinrakennusprosessiin liittyy lastensuojelulaitoksen ja laajemmin yhteiskunnan diskursiivisessa ympäristössä. Lastensuojelun diskursiivinen ympäristö luo väistämättä viitekehyksen nuoren tekemille määrittelyille itsestään, vaikka nuori määrittelyillään asettuisikin vastustamaan esimerkiksi lastensuojelun ammattilaisten nuorelle tarjoamia identiteettejä.

Burrin (2015) mukaan yksilön käsitys itsestä, omista mahdollisuuksista sekä oikeasta ja väärästä muodostuvat aina kulloinkin yksilön käytössä olevista diskurssi-asetamista. Tämä tuo kuitenkin haasteen yksilön toimijuudelle, sillä lähtöoletus yksilöstä diskurssien tuotteenä kapeuttaa toimijuutta. Tämä toimijuuteen liittyvä haaste on vielä jokseenkin ratkaisematon sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä (Burr 2015, 139.) Myös Mikko Saastamoinen (2006a, 178) tuo esiin, kuinka sosiaalinen konstruktionismi ei ole kyennyt vastaamaan siihen, millainen on toimijuuden rooli diskursiivisen kulttuurisen ympäristön muokkaajana. Diskursiivista identiteettikäsitystä onkin kritisoitu siitä, että se antaa identiteetin tarkastelussa liikaa huomiota diskursseille ja yksittäisille vuorovaikutuskontesteille, jolloin se ei riittävällä tavalla huomioi esimerkiksi yksilön kokemusta, alitajuntaa tai ruumista osana identiteettiä (Benwell & Stokoe 2006, 45–46). Tästä kritiikistä huolimatta pidän diskursiivista identiteettikäsitystä tutkimukselleni sopivana teoreettisena lähtökohtana, sillä se antaa mahdollisuuden pohtia yksilölle rakentuvan identiteetin ja lastensuojeluun liittyvien erilaisten kulttuuristen käsitysten välisiä suhteita. Tarkoitukseni ei ole selvittää nuorten ”todellisia” identiteettejä, vaan tarkastella nimenomaan hatkakerotusten diskursiivisessa kontekstissa sitä pientä osaa niistä moninaisista identiteeteistä, joita nuorille voisi rakentua muissa diskursiivisissa ympäristöissä.

Susanne Severinsson ja Ann-Marie Markström (2015) ovat tutkineet kodin ulkopuolelle sijoitettujen 12–15-vuotiaiden nuorten, joilla on sosiaalisia, emotionaalisia ja käytöshaasteita, identiteetin rakentumista erityiskouluissa ja lastensuojelulaitoksissa suhteessa nuorille annettuihin institutionaalsiin asiakasidentiteetteihin. Tutkijoiden tavoitteena oli

selvittää nuoria haastattelemalla, millä tavoilla nuoret vastustavat institutionaalisia identiteettejä. Osa nuorista sopeutui täysin heille annettuun identiteettiin tuoden esiin esimerkiksi sen, että he ajattelevat kuuluvansa tähän ympäristöön ja että heillä on jonkinlainen ongelma, minkä seurauksena he hyväksyivät hyvän asiakkaan identiteetin. Osa nuorista puolusti omaa poikkeavaa käytöstä ja siten vastusti identiteetin muutosta, minkä seurauksena he hyväksyivät huonon asiakkaan identiteetin. (Markström & Severinsson 2015.)

Näiden huomioiden lisäksi Markström ja Severinsson (2015) löysivät tutkimuksestaan neljä eri institutionaalisen ja leimatun identiteetin vastustamisen tapaa, joita olivat toissijainen sopeutuminen, ajan käsitteen käyttäminen itsensä etäännyttämiseksi jostain asiasta, osallistumatta jättäminen sekä muiden huonon käytöksen esiin nostaminen. Toissijaisella sopeutumisella tarkoitetaan instituution sääntöjen noudattamista jonkin asian, esimerkiksi kotiin muuttamisen, saavuttamiseksi. Ajan käsitteen käyttämisellä osa nuorista etäännytti itsensä jostakin, esimerkiksi määrittivät itsensä hankalaksi ennen sijoitusta, mutta ei nykyään. Osallistumatta jättämisellä nuoret kieltäytyivät hyväksymästä instituutioon liittyviä toimintoja, minkä voi tulkita poikkeavan identiteetin vastustamiseksi. Muiden huonon käytöksen esiin nostamisella nuoret pyrkivät etäännyttämään itsensä poikkeavasta käytöksestä ja identiteetistä. (Markström & Severinsson 2015.)

Leimaavien identiteettien vastustaminen on mahdollista, vaikka nuori sijoitettaisiinkin kodin ulkopuolelle laitokseen. Vastustamisen avulla nuoret asemoivat itsensä päteviksi toimijoiksi ja loivat itselleen myönteisen identiteetin. ”Ongelmallisten” identiteettien vastustamisen hyväksymisellä luodaan vastuullinen vahvuuksiin keskittyvä yksilö. (Markström & Severinsson 2015.) Kirsi Juhila (2004) käyttää leimaavan identiteetin vastustamisesta käsitettä vastapuhe, jonka muotoja hän kutsuu tavallisuusretoriikaksi ja eron politiikaksi. Tavallisuusretoriikan avulla yksilö pyrkii näyttäytymään tavallisena ja erottautumaan leimatulle identiteetille tyypillisistä ominaisuuksista. Eron politiikalla yksilö ei alistu hyväksymään leimaavalle identiteettikategorialle tyypillisiä piirteitä vaan pyrkii määrittelemään itseään omilla ehdoilla ja tuottamaan eroja tietyn identiteettiryhmän sisällä. Nämä vastapuheen muodot voivat olla yksilöllä käytössä lähes samanaikaisesti. (Juhila 2004, 29–31.)

3 NUORET LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLLOSSA

3.1 Sijaishuolto lastensuojelussa

Tarja Pösö (2010, 325) määrittelee lastensuojelun institutionaaliseksi lain, julkisen hallinnon, kansalaisten sekä ammattilaisten muodostamaksi käytännöksi, jossa vaikutetaan sellaiseen lapsuuteen ja perhe-elämään, joka on ristiriidassa yhteiskunnassa vallitsevien odotusten kanssa. Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (LSL 417/2007, 1§). Lastensuojelua voidaan kuvata erityisenä räätälöitynä eriarvon tasauksena, joka tarvitsee taustalleen toimivan ihmisten tarpeisiin vastaavan palvelujärjestelmän (Bardy & Heino 2013, 20).

Lastensuojelu saa erilaisia painotuksia eri maissa, ja orientaatiot voidaan erotella karkeasti joko hyvinvointi- tai suojelupainotteisiksi (Laakso 2009, 22). Lastensuojelua muun sosiaalityön ohella määritelläänkin eri tavoin eri aikakausina, ja siihen vaikuttavat muun muassa hallinnolliset, juridiset ja opilliset lähtökohdat (Heino 2013, 96). Esimerkiksi Britanniassa käytössä olevassa suojelupainotteisessa orientaatiossa lastensuojeluun suhtaudutaan kapea-alaisemmin ja painotus on nimenomaan lasten suojelemisessa erilaisilta riskeiltä ja uhilta. Hyvinvointipainotteisessa lastensuojeluorientaatiossa, jota esimerkiksi Suomessa toteutetaan, korostetaan lapsen ja perheiden hyvinvoinnin tukemista ja lastensuojelun tehtävä ymmärretään laajaksi. Tästä huolimatta Suomessa on väestöönsä nähden paljon laitossijoituksia. (Laakso 2009, 22, 28.) Vuonna 2023 kodin ulkopuolelle sijoitusta 17 299 lapsesta 49 % oli sijoitettu laitoshoitoon, mutta huostaanotetusta 11 300 lapsesta vastaava prosenttiosuus oli kuitenkin pienempi, 36 %. Laitoshoidon sijoituksen muotona korostuu 13–17-vuotiaiden keskuudessa. (THL 2024, 13–14.)

Huostaanotto liittyy aivan keskeisellä tavalla lapsen sijaishuoltoon, sillä sijaishuoltoa edeltää usein huostaanotto (ks. THL 2024, 3). Huostaanottoa voidaan tarkastella juridis-hallinnollisena päätöksenä mutta myös psykososiaalisena interventiona, jonka ytimessä on lapsen sijaishuolto. Se on iso muutos eri osapuolten elämässä, sillä se muuttaa muun muassa lapsen sosiaalisia suhteita ja identiteettiä. (Pösö 2016). Huostaanoton taustalla on usein monenlaisia toisiinsa kiinnittyneitä ongelmia, kuten vanhemman tai nuoren päih-teidenkäyttöä sekä mielenterveysongelmia (Laakso 2018), ja niiden määrä on lisääntynyt teini-ikäisten, erityisesti 16-vuotta täyttäneiden keskuudessa (Laakso 2019b, 14–15). Kun

lapsi on huostassa huostaanottopäätöksen seurauksena, puhutaan lapsen sijaishuollosta, jonka seurauksena lapsen kasvatusta- ja huolenpitovastuu siirtyy viranomaisille. Vastuu on kuitenkin lapsen huoltajien kanssa jaettava. (Pösö 2016.) Huostaanoton myötä lapsen asioista vastaavasta sosiaalityöntekijästä tulee lapsen julkinen huoltaja, mutta huoltoa toteuttavat myös lapsen yksityiset huoltajat, johtavat viranhaltijat, sijaishuoltopaikan toimijat sekä joissain tilanteissa myös lapselle määrätty edunvalvoja. (Helavirta 2016).

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai tuomioistuimen väliaikaismääräyksellä sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella (LSL 417/2007, 49§, 83§). Sijaishuoltoon liittyy sekä institutionaalinen että henkilökohtainen ulottuvuus. Sijaishuoltopaikat ovat yhtäältä lapsen arjen elinympäristö ja toisaalta ne toteuttavat julkista tehtävää muun muassa dokumentoimalla ja arvioimalla lapsen tilannetta sekä tekemällä yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa. (Enroos 2016; myös Eronen & Laakso 2017, 142–143.) Sijaishuollon järjestämistä lapselle voidaan tarkastella institutionaalisenä rajana, jolla Pösö (2010, 325) tarkoittaa sitä kohtaa, jossa lastensuojelujärjestelmä joko puuttuu tai tukee lapsen ja vanhempien välisiä yksityisiksi katsottuja suhteita. Sijaishuoltopaikasta voidaan puhua lapsen julkisena kotina (Enroos 2016). Yhtenä sijaishuollon tavoitteena on mahdollistaa lapselle pysyvä ja turvallinen kasvuympäristö, mutta aikaisempien tutkimusten pohjalta kuitenkin tiedetään, että huostaanotetuilla lapsilla on useita sijaishuoltopaikan muutoksia (Laakso 2019b, 16). Sijaishuoltopaikkojen muutosten syinä voivat olla muun muassa nuoren ongelmallinen käyttäytyminen, haasteet nuoren ja sijaishuoltopaikan aikuisten välillä sekä organisatoriset tekijät (Laakso 2019a, 5–6).

Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ovat yhteiskunnassamme hyvin haavoittuvassa asemassa. Sijoittamiseen kytkeytyy usein moninaisia lapsen ja vanhempiin liittyviä tekijöitä, kuten köyhyyttä, vanhempien ja lasten mielenterveysongelmia ja päihdeongelmia, lasten käyttäytymisen ongelmia sekä koulunkäyntivaikeuksia. Usein lapsuuden epävakaa kasvuympäristö ja haitalliset kokemukset seuraavat lapsia vielä pitkälle aikuisuuteen, jolloin he kokevat vastoinkäymisiä myöhemmin elämässään useammin kuin ne lapset, joita ei sijoitettu kodin ulkopuolelle. (Kääriälä & Ristikari 2020, 225–227, 235, 238.)

Laura Kestilän ja kumppaneiden (2012) tutkimuksessa vanhempien kouluttamattomuus ja taloudelliset vaikeudet, äidin mielenterveysongelmat sekä äidin yksinhuoltajuus näyttyivät keskeisimpinä sijoituksia ennustavina tekijöinä (Kestilä ym. 2012, 46–47). Huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevassa tutkimuksessa (Hiitola 2008, 48) tulee ilmi, kuinka

sijaishuoltoon päätyvillä lapsilla ja lasten perheillä on usein taustallaan vaikeita ja kasautuneita ongelmia. Pienten lasten kohdalla sijoitusten taustalla on usein vanhempiin liittyviä tekijöitä, kun taas vanhempien lasten kohdalla korostuvat lapsen liittyvät tekijät (Kääriälä & Ristikari 2020, 241–242; Khoo ym. 2012, 903). Pienet lapset sijoitetaan useammin sijaisperheeseen, kun taas vanhempien lasten kohdalla päädytään useammin lastensuojelulaitoksiin, erityisesti jos lapsen ongelmat ovat vakavia (Kääriälä & Ristikari 2020, 241–242).

Riitta Laakso (2016) on tutkinut lasten ja nuorten kokemuksia huostaanoton ja sijaishuollon tuomista muutoksista heidän elämässään. Muutoksiksi Laakso (2016) nosti tutkimuksessaan esiin arjen käytäntöjen muutokset, josta esimerkkinä säädellyksi ja aikataulutehtuksi muuttunut arki, muutokset lapsen ja vanhempien välisissä suhteissa sekä kaverisuhteiden muutokset. Huostaanotettujen lasten institutionaalisia polkuja koskevassa seurattututkimuksessa (Eronen 2013) nousee esiin, että huostaanotto ja sijaishuolto paransivat sosiaalityöntekijöiden arvioiden mukaan lapsen fyysistä ja emotionaalista hoivaa, sekä tarjosivat valtaosalle lapsista väkivallattoman kasvuympäristön. Monien lasten elämässä olevien asioiden kanssa jouduttiin kuitenkin työskentelemään myös sijaishuollon aikana ja sen jälkeen. Näitä olivat lasten vaikeudet kaverisuhteissa sekä ristiriidat vanhempien kanssa, lasten psyykkisen terveyden ongelmat ja rikollisuus. (Eronen 2013, 68–69.)

Katariina Groopin (2021) tutkimuksessa huostaanotto ja sijaishuolto aika näyttäytyivät yhtenä elämänkulun käännekohtana sijaishuollosta aikuistuneiden kokemuksissa. Käännekohtaan liittyvät kannattelevat tekijät kytkeytyivät muun muassa sijaishuoltopaikassa olleisiin merkittäviin ihmissuhteisiin sekä eheän elämäntarinan rakentamiseen sijaishuollon aikana. Taakkatekijät koskivat puolestaan muun muassa ulkopuolisuuden, erilaisuuden sekä juurettomuuden kokemuksia, joita valtaosa tutkimukseen osallistuneista olivat kokeneet sijaishuollossa kasvamisen vuoksi. (Groop 2021, 255–256.)

Sijaishuollon ja erityisesti laitoshoidon on ajateltu usein olevan lastensuojelun viimesijaisin vaihtoehto (Eronen & Laakso 2019, 9). Lastensuojelulaissa korostuukin laitoshoidon viimesijaisuus perhehoitoon tai muihin vaihtoehtoihin nähden, kun lapselle järjestetään sijaishuolto (LSL 417/2007 50§). Lastensuojelulaitoksella tarkoitetaan lastenkoteja, koulukoteja sekä muita näihin rinnastettavia lastensuojelulaitoksia (LSL 417/2007, 57§). Kansainvälisessä kirjallisuudessa lastensuojelun laitoshoidon on myös kuvattu usein viimesijaiseksi puuttumisen keinoksi, johon ryhdytään muiden vaihtoehtojen ollessa riittämättömiä ja lapsen tilanteen ollessa hyvin vakava (James ym. 2022, 1055).

Tuija Eronen (2012, 26) tuo esiin, että lapsen sijoittaminen lastensuojelulaitokseen on ”voimakas yhteiskunnallinen interventio henkilökohtaiseen elämään”, joka vaikuttaa lapsen käsitykseen itsestä suhteessa muihin ja määrittelee lapsen perhesuhteita. Lastensuojelulaitokset täydentävät tai korvaavat lapsen ja nuoren kotia sekä huolenpitosuhteita, jonka vuoksi ne eroavat elinympäristönä muista laitoksista, kuten sairaaloista tai sisäoppilaitoksista (Pösö ym. 2004, 8–9). Laitoksissa tuotetaan sen asukkaille ja työntekijöille identiteettiä ja puututaan ihmisten henkilökohtaiseen elämään, mihin liittyy aina valtaa. (Eronen 2012, 26). Eronen tuo esiin Goffmanin (1987) ja Foucaultin (1980) käsitykset tästä vallasta. Goffman (1987)¹ käsittää laitoksen totaalisena instituutiona ja laitosvallan siten, että sen myötä ihmisen identiteetti katoaa ja ihmiselle muodostuu laitosminuus. Foucault (1980)² puolestaan ajattelee, että vallan avulla voidaan erotella toisistaan aina vain uusia poikkeavuuden muotoja. (Eronen 2012, 26.) Valta ilmenee myös Laakson (2019b) tutkimuksessa, jossa nousee esiin nuorten kokemuksia sijaishuoltopaikan aikuisien vallankäytöstä osana turvallisuuden kokemuksia. Nuoret toivat muun muassa esiin epäoikeudenmukaisena kokemiaan sääntöjä ja seurauksia sekä työntekijän muiden edessä tekemästä nöyryyttämisestä ja työntekijän taholta tapahtuneesta kiusaamisesta. (Laakso 2019b, 38.)

Lastensuojelulaitoksissa tehtävä työ on käsitteellisesti ja sisällöllisesti moninainen. Sitä voidaan tarkastella esimerkiksi hoitona, kasvatuksena, terapeuttisena työnä, erityisenä huolenpitona tai arjen jakamisena lasten kanssa. (Laakso 2009, 39–41.) Susanna Hoikkala ja Ville Lavikainen (2015, 4–5) puolestaan pohtivat, miten sijaishuollon ydintehtävä ymmärretään: lapsen kaltoinkohtelulta suojeluna, kontrollina, hoitamisena, kuntouttamisena vai esimerkiksi koulunkäynnin turvaamisena. Lastensuojelulaitoksia ylläpitävät monet tahot Suomessa, mutta määrällisesti suurin osa niistä on nykyisin muiden kuin julkisten tahojen ylläpitämiä. Sijaishuollossa onkin tapahtunut merkittävä rakenteellinen muutos, jota voidaan kuvata pirstaloitumisena, moninaistumisena, yksityistymisenä sekä markkinaistumisena. (Enroos 2016; myös Ranta 2024.) Useat sijaishuoltopaikat ovat myös viime vuosina erikoistuneet tarjoamaan kohdennettua tukea tiettyihin ongelmiin (Laakso 2019b, 16). Usein kaikkein vaativahoitoisimmat lapset ja nuoret, joilla on taustalla useita sijoituksia, sijoitetaan koulukoteihin (Pekkarinen 2017, 43, 46).

¹ Goffman, Erving (1987) *Asylums. Essay on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. London: Penguin Books.

² Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Alkuperäinen teos *Surveiller et punir* vuodelta 1975. Helsinki: Otava.

Laitoshoito sijaishuollon muotona mahdollistaa lapsen kohdistuvien rajoitustoimenpiteiden käyttämisen, joista säädetään lastensuojelulain (417/2007) luvussa 11. Rajoitustoimenpiteiden käyttöä ohjaavat suhteellisuusperiaate sekä lievimmän puuttumisen periaate, eivätkä ne saa toimia rangaistuksena (Saastamoinen 2016, 154). Lapsen yhteydenpitoa hänen läheisiinsä voidaan rajoittaa myös perhehoidossa, mutta muut rajoitustoimenpiteet, kuten liikkumisvapauden rajoittaminen, henkilöntarkastus tai erityinen huolenpito tulevat kyseeseen ainoastaan lapsen ollessa sijoitettu laitoshoitoon (LSL 417/2007). Hatkaamiseen vastaamiseksi sekä Suomessa että kansainvälisesti on pidetty erilaisia rajoitustoimenpiteitä ja nuoren siirtämistä valvotumpaan ja rajatumpaan sijaishuoltopaikkaan. (Haapala ym. 2023, 168). Haapalan ja kumppaneiden (2023, 177) kyselyyn osallistuneista nuorista 87 prosenttia kertoi, että heille oli asetettu rajoitustoimenpiteitä hatkaamisen jälkeen. Hatkaaminen näyttäytyykin tutkimuskirjallisuudessa pitkälti laitoshoidon koskettavana ilmiönä. Myös käyttämässäni aineistossa hatkaaminen näyttäytyy nimenomaan lastensuojelulaitoksesta karkaamisena tai sinne palaamatta jättämisenä. Vaikka aineisto pohjautuu pitkälti laitoshoidon kontekstiin, käytän tulosluvuissa rinnakkain käsitteitä lastensuojelulaitos ja sijaishuoltopaikka.

Erityisellä huolenpidolla tarkoitetaan erityistä, moniammatillista hoitoa, jota voidaan järjestää sijaishuollossa olevalle 12-vuotta täyttäneelle lapselle, mikäli lapsi vakavasti vaarantaa omaa henkeään, terveyttään, kehitystään eikä lapsen hoitoa voida järjestää muilla tavoin. Erityistä huolenpitoa voidaan järjestää lastensuojelulaitoksissa, joissa on käytössä riittävä kasvatuksellinen, sosiaalityön, psykologinen ja lääketieteellinen asiantuntemus. Se voidaan järjestää lapselle enintään 30 vuorokauden ajaksi, ja sitä voidaan jatkaa enintään 60 vuorokaudella erittäin painavasta syystä. (LSL 417/2007, 71–73§.) Erityinen huolenpito on sekä lastensuojelulakiin kirjattu rajoittamiskäytäntö että sijaishuollon hoito- ja huolenpitokäytäntö, jolla tähdätään lapsen hyvinvoinnin kohenemiseen (Kekoni 2008a, 16), ja se vastaa sisällöltään suljettua laitoshoidon (Kekoni 2008b, 60, 64).

3.2 Sijaishuoltopaikasta hatkaaminen

Tutkiessani sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissa olemista diskurssianalyttisestä näkökulmasta minun tulee tutkijana kiinnittää erityistä huomiota tutkimuksessa käyttämiini käsitevalintoihin, sillä nojaan käsitykseen, jossa kieli ei ainoastaan kuvaa, vaan myös aktiivisesti rakentaa todellisuutta. Irma Lehtosen ja Janne Telénin (2013, 5) näkemyksen mukaan käsitteet ”hatkaaminen” ja ”karkaaminen” arkipäiväistävät sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissaolemisen ilmiön vakavuutta. Myös Haapala kumppaneineen (2023) muistuttavat, että hatkaamisesta tähän saakka käytetty kieli ei anna täysin todenmukaista kuvaa hatkaamisen vakavuudesta. Hatkassa olevat nuoret ovat erittäin haavoittuvassa asemassa ja hatkaaminen on merkittävä riskitekijä nuoren kasvulle ja kehitykselle. ”Lastensuojelun sijaishuollosta kadonnut nuori” on vaihtoehtoinen käsite hatkaavasta nuoresta ja vahvistaa käsitystä kadonneesta nuoresta, vaikkakaan hatkassa olevia nuoria ei nykyohjeistuksessa katsota kadonneiksi henkilöiksi. (Haapala ym. 2023, 190–191.) Olen kuitenkin päättänyt käyttämään tässä tutkimuksessa pääasiassa käsitteitä hatkaaminen ja hatkannut nuori kuvatessani luvattomasti sijaishuoltopaikasta poissaolemisen ilmiötä, sillä se on laajasti tunnettu ja käytetty käsite niin lastensuojelun piirissä (ks. Lehtonen & Telén 2013, 5; Haapala ym. 2023, 191) kuin tutkimuskirjallisuudessakin. Myös käyttämässäni aineistossa sekä aineiston kerääjät että aineistossa hatkakertomuksia kirjoittaneet henkilöt ovat käyttäneet ilmiöstä käsitettä hatkaaminen.

Hatkaamisesta on tehty joitain suomalaistutkimuksia (Kekkonen & Pekkarinen 2024, 8), mutta kansainvälisissä tutkimuksissa hatkaamiseen on syvennytty laajemmin. Monissa kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, että yksilölliset ja kontekstiin liittyvät tekijät voivat myötävaikuttaa hatkaamiseen. Tutkimuksissa on huomattu vanhempien lasten hatkaavan nuorempia herkemmin ja korkean iän ensimmäisen kodinulkopuolisen sijoituksen hetkellä olevan yhteydessä hatkaamiseen. Nuoret hatkaavat todennäköisimmin ensimmäisen puolen vuoden aikana sijoituksen alkamisesta. Pähdeongelmat, käytöshäiriöt, mielenterveysongelmat, monet sijaishuoltopaikan muutokset, useat sijoitukset sekä huonot ja rajoittavat olosuhteet sijaishuoltopaikassa lisäävät myös hatkaamisen riskiä. Nuoret ovat myös kuvanneet, että hatkaamisen syynä on ollut yhteyden puuttuminen sijaishuoltopaikan aikuisten kanssa, jolloin nuoret ovat halunneet viettää aikaa sijaishuoltopaikan

ulkopuolisten ihmisten kanssa, joiden kanssa heillä on ollut yhteys. Tutkimuksissa on tullut myös esiin, että nuoret ovat halunneet viettää normaalia teini-ikäisen elämää, jonka vuoksi ovat hatkanneet. (Byers ym. 2023, 808–809.) Monet tutkimukset osoittavat, että vanhemmat teinit ovat erityisessä riskiryhmässä hatkata sijaishuoltopaikastaan (Attar-Schwartz 2013, 259).

Hatkaamista koskevan yhdysvaltalais tutkimuksen (Byers ym. 2023) määrällisessä analyysissä ilmenee, että nuoret, joilla oli heikot ja epävakaat siteet perheeseen ja taustalla rikollisuutta sekä paljon mielenterveys- ja päihdeongelmia, olivat kaikkein suurimmassa riskissä lähteä hatkareissulle. Tämä aineistossa esiintynyt ryhmä oli pieni sekä etnisesti moninainen ja siihen kuului usein vanhempia poikia. (Byers ym. 2023, 816, 824.) Nuorten kokemusten mukaan nuoria tukevat sijaishuoltopaikat, joissa nuoret kokivat yhteenkuuluvuutta ja normaaliuden tunnetta saattoivat vähentää hatkaamisriskiä (Byers ym. 2023, 820). Perhesuhteet nousivat tutkimuksessa kaikenkaikkiaan tärkeäksi hatkaamiseen liittyväksi tekijäksi. Vähäiset yhteydet sekä rajoitetut mahdollisuudet pitää yhteyttä perheeseen oli yhteydessä hatkaamiseen silloin, kun sijaishuoltopaikassa ilmeni haasteita (Byers ym. 2023, 824.)

Suomalaisessa kyselytutkimuksessa nousee esiin, että sosiaaliset suhteet, laitosolot sekä hatkaan vetävät ja työntävät tunnekokemukset olivat yleisimpiä hatkaan lähtemisen syitä. Myös liki puolet tutkimukseen osallistuneista mainitsivat konfliktit sijaishuoltopaikassa sekä päihteet yhtenä hatkaamisen syynä. Vain yhdeksän prosenttia katsoi yhdeksi hatkaamisen syyksi rikolliseen toimintaan osallistumisen, mutta silti 37 % päätyi tekemään rikoksia. Hatkassa koetut kielteiset kokemukset ovat limittäisiä, ja esimerkiksi alkoholin ja huumeiden käyttö hatkan aikana on yhteydessä rikosten tekemisen ja näkemiseen, väkivaltaiseen käyttäytymiseen sekä raiskauksen uhriksi joutumiseen (Kekkonen & Pekkari-nen 2024, 20, 22–23.) Lasten suhtautuminen heidän huostaanottopäätökseensä oli yhteydessä hatkaamiseen, sillä ne lapset, jotka olivat samaa mieltä heidän huostaanottopäätöksestään hatkasivat harvemmin kuin ne, jotka olivat siitä eri mieltä (Kekkonen & Pekkari-nen 2024, 31). Osallisuuden kokemus yhteiskunnassa oli heikompi hatkanneilla lapsilla kuin lapsilla keskimäärin. Kokemus osallisuudesta oli parempi niillä hatkaavilla lapsilla, jotka kokivat oikeusturvansa sijaishuollossa vahvaksi (Kekkonen & Pekkari-nen 2024, 31–32.)

Lastensuojelun sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten monipaikkaista asumista koskevassa tutkimuksessa (Laakso 2019a) sijaishuoltopaikasta karkaaminen nousee esiin

rinnakkaisena monipaikkaisena asumisena. Rinnakkaisessa monipaikkaisessa asumisessa lapsi asuu virallisesti sijaishuoltopaikassa mutta samanaikaisesti kierteleä paikasta toiseen, ja asuu kaverien, tuttavien tai vanhemman luona. Karkaamisen syiksi nousivat esiin sijaishuoltopaikan oudoksi koetut käytännöt, työntekijöiden toimintatavat sekä vapauden kaipuu. Tilanteisiin, joissa sijaishuollossa olevan lapsen asuinpaikasta ei viranomaisilla ole tietoa, liittyy paljon huolta. (Laakso 2019a, 11–12.)

Yhdysvaltalais tutkimuksessa (Crosland ym. 2018) hatkaamisen syyt jaettiin hatkaan vetäviin ja työntäviin tekijöihin. Vetäviä tekijöitä olivat halu ylläpitää sijaishuoltopaikan ulkopuolisia sosiaalisia suhteita, halu elää normaalia nuoren elämää sekä halu päästä osallistumaan monenlaisen sijaishuoltopaikan ulkopuoliseen toimintaan, kuten urheilutapahtumiin, elokuvissa käymiseen tai esimerkiksi huumeidenkäyttöön. Hatkaan työntäviä tekijöitä olivat negatiivisiksi koetut ihmissuhteet sijaishuoltopaikan henkilökunnan ja vertaisten kanssa, sijaishuoltopaikan rajoittavaksi koettu ympäristö sekä tylsyys. (Crosland ym. 2018, 38–40.) Israelilaisessa tutkimuksessa nousee esiin, että muun muassa erilaiset sopeutumisvaikeudet sekä vertaisten ja henkilökunnan taholta koettu väkivalta sijaishuoltopaikassa lisäsivät nuorten hatkaamisriskiä (Attar-Schwartz 2013, 264–265).

Sijaishuoltopaikasta hatkannutta lasta ei etsitä aktiivisesti, sillä nykyohjeistuksen valossa lapsen katsotaan hatkaavan omasta tahdostaan (Kekkonen & Pekkarinen 2024, 34). Kuitenkin sijaishuollosta hatkanneet lapset ovat riskiryhmässä joutua ihmiskaupan tai muun vastaavan hyväksikäytön uhriksi (Kekkonen & Pekkarinen 2024, 30; Byers ym. 2023, 809). Crosland ja kumppanit (2018) tuovat esiin, että hatkaaminen voi altistaa nuoren monille negatiivisille asioille, kuten rikolliselle toiminnalle, päihteidenkäytölle ja seksuaaliselle hyväksikäytölle. Hatkaaminen luo myös katkoksia nuoren vakaampaan arkielämään. (Crosland ym. 2018, 35.)

Hatkannutta nuorta etsitään siis poliisin taholta passiivisesti sosiaalihuollon viranomaisen tehdessä nuoresta etsintäkuulutuspyynnön, mikäli nuoren ei arvioida olevan akuutissa henkeä ja terveyttä uhkaavassa vaarassa. Etsintäkuulutuspyynnön lisäksi sosiaalihuollon viranomainen voi pyytää poliisilta virka-apua nuoren tavoittamiseksi, jos nuoren arvioidaan olevan vaaraksi itselleen tai muille sekä vastustavan sijaishuoltopaikkaan paluuta. (Virka-apuohjeistus, 2022.) Nuoren akuutin henkeä ja terveyttä uhkaavan vaaran katsotaan muodostuvan esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa nuori uhkaa muiden henkeä ja turvallisuutta, nuori käyttäytyy itsetuhoisesti tai nuori poistuu pakkaseen ilman asianmukaisia varusteita. Akuuttia vaaraa koskeissa tilanteissa poliisi etsii nuorta virka-

aputehtävän sijaan poliisitehtävänä, jolloin nuori rinnastuu kadonneeseen henkilöön ja häntä etsitään aktiivisesti. (Virka-aputaulukon lukuohje, 2022.) Lainsäädännöllisesti mikään ei kuitenkaan estäisi kohtelevaan kaikkia sijaishuoltopaikasta luvatta poistuneita kadonneina henkilöinä (Isoniemi 2019, 87).

Kekkonen ja Pekkarinen haastavat lastensuojelua keskustelemaan lapsen asemasta hatkareissun aikana ja kysyvät YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen nojaten, tulisiko hatkassa olevat lapset määritellä kadonneiksi, jotta heidän etsimisensä olisi aktiivista hatkaamiseen johtaneista syistä riippumatta. (Kekkonen & Pekkarinen 2024, 34.) Myös Sami Isoniemi (2019) tuo esiin, että sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissaolevan nuoren kohteleva kadonneena toisi näkyväksi poissa olemiseen liittyvät riskit ja uhat. Nykyisen ohjeistuksen valossa sijaishuoltopaikasta luvattomasti poissa olevat nuoret ovat eri asemassa kotoa karkaavien tai katoavien nuorten kanssa. (Isoniemi 2019, 180–181.) Tilanne näyttäytyy kestäättömänä, sillä luvaton poissaolo vaarantaa aina nuoren kasvun ja kehityksen. Lastensuojelulain uudistamisella pyritäänkin puuttumaan luvattomiin poissaoloihin nykyistä paremmin.

4 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

4.1 Tutkimustehtävä ja -aineisto

Tässä tutkimuksessa tarkastelen lastensuojelulaitoksesta hatkanneiden nuorten identiteetin muodostumista hatkakertomuksissa. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus ja sen tieteenfilosofinen lähtökohta on sosiaalinen konstruktionismi. Laadulliselle tutkimukselle on usein ominaista tutkittavan ilmiön tarkasteleminen tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden näkökulmasta (Juuti & Puusa 2020, 9). Laadullista tutkimusta verrataan usein määrälliseen tutkimukseen, vaikka laadullinen tutkimus on jo itsessään joukko moninaisia suuntauksia ja lähestymistapoja perustuen erilaisille tutkimustraditioille, joskin niitä määrittävät yhteiset tunnuspiirteet. Yksi keskeinen laadullisen tutkimuksen ominaispiirre on todellisuuden ja siitä saatavan tiedon subjektiivinen luonne. Toinen keskeinen laadullisesta tutkimusta määrittävä asia on, että siinä annetaan tilaa tutkimusaineistolle, jolloin tutkimuskysymys usein prosessin edetessä tarkentuu. (Puusa & Juuti 2020, 75–78.) Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on kokonaisvaltaisen käsityksen luominen tutkittavasta ilmiöstä (Puusa & Juuti 2020, 80). Sosiaaliselle konstruktionismille ei myöskään ole yksiselitteistä määritelmää (Burr 2015, 2), mutta se rakentuu ajatukselle siitä, että maailma, jossa elämme, ei ole itsestään selvästi olemassa, vaan on ihmisten aktiivisesti rakentamaa. Konstruktionistisissa tutkimuksissa ollaan kiinnostuneita sosiaalisen todellisuuden rakentamisen ja merkityksenannon prosesseista. (Gubrium & Holstein 2008, 3.) Ymmärrys ja tieto maailmasta rakentuu siten ihmisten välisissä suhteissa ja arkisissa sosiaalisissa käytännöissä (Burr 2015, 4–5, 9).

Sosiaalisessa konstruktionismissa suhtaudutaan kriittisesti itsestään selvänä pidettyyn tietoon, sekä kategorioihin, joihin asioita ja ihmisiä luokittelemme. (Burr 2015, 2–3.) Käsitteet ja kategoriat, joilla maailmaa kuvaamme nähdään historiallisesti ja kulttuurisesti muodostuneina. Lapsia ei esimerkiksi aina ole ymmärretty aikuisten suojelua tarvitsevinä viattomina olentoina. Käsityksemme totuudesta voidaan ajatella muodostuvan ihmisten kulloisistakin käsityksistä ympäröivästä maailmasta, jotka muodostuvat sosiaalisissa prosesseissa. (Burr 2015, 4–5.)

Sosiaalinen konstruktionismi voidaan jakaa tulkitsevaan ja objektiiviseen konstruktionismiin. Tulkitsevan konstruktionismin lähtökohtana on se, että asioilla ja ilmiöillä ei ole sisäsyntyisiä merkityksiä, vaan merkitykset syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvien prosessien kautta. Näin sosiaaliset ilmiöt nähdään tulkittuina ja käsitykset to-
tuudesta relativistisina. Myös ihmisen identiteettiä tarkastellaan sosiaalisesti rakentuneena ja neuvoteltuna. Objektiivisen konstruktionismi eroaa edellä mainitusta siten, että siinä ei olla kiinnostuneita asioiden merkityksistä vaan tutkittavaa asiaa tarkastellaan siten, kuin se havaitaan. Huomio kiinnittyy tässä viitekehyksessä niihin sosiaalisiin prosesseihin, jotka ilmiötä rakentavat, vaikka ilmiötä ei tarkastella monimerkityksisinä. (Harris 2008, 232–235.)

Burr (2015) erottaa toisistaan mikro- ja makrokonstruktionismin, jotka painottavat diskurssien tarkastelua eri tavoin. Mikrokonstruktionismi on kiinnostunut ihmisten jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa muodostuvista diskursseista, jotka rakentavat maailmaa. Myös Michel Foucault’n ajatuksiin nojautuvassa makrokonstruktionismissa kielen nähdään olevan maailmaa rakentava, mutta sen ajatellaan olevan tiiviisti sidoksissa institutionaalisiin käytäntöihin, sosiaalisiin ja materiaalsiin rakenteisiin sekä sosiaalisiin suhteisiin, minkä vuoksi vallan tarkastelu on makrokonstruktionismin keskiössä. Makrokonstruktionismissa yksilö nähdään diskursiivisten rakenteiden tuotteina, johon viitataan käsitteellä subjektin kuolema. Subjektin kuolemalla tarkoitetaan sitä, että yksilön toimijuus muuttuu olemattomaksi. Makrokonstruktionismissa kielen nähdään muodostavan rajoitteita yksilön toiminnalle sekä ajatuksille. Huolimatta mikro- ja makrokonstruktionismin eroista, niiden ei ajatella kuitenkaan olevan täysin toisiaan poissulkevia, vaan tutkimuksessa voidaan huomioida piirteitä kummastakin viitekehyksestä. (Burr 2015, 24–27, 73.) Sekä mikro- että makrokonstruktionismin voidaan ajatella kuuluvan tulkitsevan konstruktionismin alle (Niska, Venäläinen, Olakivi & Canada, 2024, 26–27). Tämä tutkimus nojautuu tulkitsevan konstruktionismin ja vielä spesifimmin makrokonstruktionismin viitekehykseen, jossa tarkastellaan identiteettejä sosiaalisesti rakentuneina.

Sosiaalikonstruktionistinen ajattelu sopii hyvin identiteetin tarkasteluun, sillä kuten käsittelen identiteettiä hetkittäisenä ja vaihtuvana, myös sosiaalisessa konstruktionismissa vieroksutaan käsitystä siitä, että ihmisellä olisi jokin sisäinen muuttumaton olemus, joka määrittää hänen toimintaansa (Burr 2015, 32–33). Ihmisten käyttäytyminen ja tunteet riippuvat siitä, mitä, missä ja kenen kanssa hän tekee asioita. (Burr 2015, 36). Tähän

pohjautuen ajattelen, että nuorten kertomukset hatkareissuistaan voisivat olla toisenlaisia, jos ne olisi kerätty toisenlaisessa kontekstissa.

Sosiaalisessa konstruktionismissa ajatellaan, että käsitteet ja kategoriat eri asioille syntyvät kielen kautta. Kieli ei ole vain passiivinen ajatusten välittäjä vaan sen avulla rakennetaan todellisuutta ja siten kielen käyttäminen on aktiivista toimintaa. (Burr 2015, 10–11.) Konstruktionistinen tutkimus on harvoin kiinnostunut siitä, kuinka totuudenmukaisesti kieli kuvaa ympärillä olevaa todellisuutta, vaan se keskittyy pikemminkin siihen, miten kieli muokkaa yhteiskuntaa tai mitä asioita toimijat tekevät kielen avulla (Niska ym. 2024, 32–33). Kieli tekee ihmisen olemassaolon todeksi. Ymmärrämme maailmaa kielen myötä ja käsitteet, joilla ymmärrys syntyy eivät ole olemassa ennen kieltä, vaan ovat sen mahdollistamia. Toisenlaisella kielenkäytöllä yksilö ja maailma voisivat rakentua eri tavalla, sillä sanojen merkitykset ovat kontekstisidonnaisia. (Burr 2015, 53–55.)

Sosiaalista konstruktionismia on kritisoitu eri tavoin. Konstruktionistinen näkemys ei esimerkiksi vastaa kysymykseen siitä, miksi ihmiset asettuvat voimakkaasti joihinkin tiettyihin, jopa itselleen epäedullisiin, subjektipositioihin. Koska sosiaalisessa konstruktionismissa ei tunnisteta ihmisellä olevan eheää ydintä, haasteeksi nousee myös esimerkiksi ihmisen halujen ja toiveiden selittäminen sekä oletus siitä, että ihminen pystyisi joustavasti vaihtamaan identiteettiään. (Burr 2015, 203–205.)

Tämän tutkimusprosessin alkuvaiheessa omat kiinnostuksen kohteeni nuoriin liittyviin ilmiöihin huomioiden suoritin hakuja yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkisto Ailaan ja tutkailin, tarjoaisiko jokin valmis aineisto mahdollisuuden toteuttaa minua kiinnostava ja tieteellisesti merkityksellinen tutkimus. Melko pian löysin Ailasta tuoreen aineiston, joka käsittelee nuorten kokemuksia sijaishuoltopaikasta hatkaamisesta vuosina 2022–2023. Koska hatkaamista on tutkittu suomalaisessa kontekstissa varsin vähän (Kekkonen & Pekkarinen 2024, 8) ja kansainvälisessä tutkimuksessa hatkaamista kokeneiden näkökulma jää usein viranomaistiedon jalkoihin (Attar-Schwartz 2013, 259), innostuin tästä aineistosta ja sen tarjoamasta mahdollisuudesta paneutua hatkaamiseen nimenomaan sitä kokeneiden näkökulmasta.

Aineisto koostuu hatkaamista kokeneiden jo täysi-ikäistyneiden henkilöiden vapaamuotoisista eri mittaisista hatkareissuja käsittelevistä kirjoituksista. Kirjoituksia ohjasivat kolme apukysymystä: (1.) millaisia hatkareissusi olivat, ja mitä niiden aikana tapahtui, (2.) millaista arki ja elämä sijaishuoltopaikassa oli, kun hatkasit, sekä (3.) millaisia

tunteita ja ajatuksia koit hatkareissusi aikana. Taustatietoina vastaajilta kysyttiin sukupuolta, ikäryhmää, ikää ensimmäisen hatkareissun aikana sekä sijaishuoltopaikkatyyppejä, josta hatkaaminen tapahtui. Aineistoon liittyvät kirjoitusohjeet ovat tutkimukseni liitteenä (liite 1). Aineiston on kerännyt Turun yliopiston opiskelijat Pia Räsänen ja Subeida Jama aikavälillä 28.11.2022-15.1.2023 ja he käyttivät aineistoa pro gradu -tutkielmaansa, joka käsittelee hatkaamista ilmiönä ja kokemuksena (Räsänen & Jama 2023). Alkuperäinen aineisto koostuu 34 kirjoituksesta, joista 32 saatiin arkistointilupa kirjoittajalta. Näistä kirjoittajista 29 olivat naisia ja kolme miehiä. Käyttämäni aineisto koostuu siis näistä 32 kirjoituksesta, jotka muodostavat yhdessä noin 5300 sanan, eli noin 17 sivun mittaisen kokonaisuuden fontilla Times New Roman rivivälillä 1,5.

Lähdin rakentamaan teoreettista viitekehystäni aineisto edellä, joten vasta aineistoon tutustumisen jälkeen päädyin tarkastelemaan nimenomaan identiteetin rakentumista sijaishuollon ja hatkaamisen kontekstissa. Tutkimusprosessin alkuvaiheessa identiteetin ohella pohdin vaihtoehtoisena teoreettisena lähtökohtana vallan käsitettä, erityisesti instituutionaalista valtaa. Päädyin kuitenkin identiteettiin sillä se tuntui kiinnostavammalta ja avasi laajempia mahdollisuuksia analysoida aineistoa myös vallan näkökulmasta. Vaikka aineistoa ei ole kerätty identiteetin tarkastelemista varten, huomasin aineistoa lukiessani sen sisältävän paljon kirjoittajien tekemiä määrittelyjä suhteessa sijaishuoltoon, hatkaamiseen sekä moninaisiin sosiaalisiin suhteisiin. Aineistoon tutustumisen myötä ja tutkimusprosessin edetessä tutkimuskysymyksekseni tarkentui: Millaisia identiteettejä hatkanneille nuorille rakentuu hatkakertomuksissa?

4.2 Foucault’lainen diskurssianalyysi analyysimenetelmänä

Pohdin pitkään sopivaa analyysimenetelmää tutkimusaineistoni analysoimiseksi. Ajattelin aluksi analysoivani aineistoa narratiivisen analyysin keinoin, mutta tutustuessani eri analyysimenetelmiin huomasin diskurssianalyysin tarjoavan minua erityisesti kiinnostavan tavan tarkastella aineistoa. Diskurssianalyysiin ja tarkemmin foucault’laiseen diskurssianalyyttiseen tutkimukseen päädyin luettuani Vivien Burrin (2015) kirjaa ”Social Constructionism”, sillä huomasin, että identiteetin tarkastelussa hyötyisin nuorten tuottamiin merkityksiin keskittymisestä, joka on diskurssianalyysille olennaista. Burrin (2015) teoksen myötä kiinnostuin myös pohtimaan niitä laajempia yhteiskunnallisia yhteyksiä,

joita nuorten identiteeteille voisi mahdollisesti rakentua. Eri analyysimenetelmiä puntaroidessa huomasin myös, että narratiivisen analyysin tekeminen hyötyisi laajemman aineiston käytöstä, mikä osaltaan ohjasi ajatuksiani diskurssianalyttiseen suuntaan.

Diskurssianalyysi ei ole tarkkarajainen analyysimenetelmä, vaan siitä on olemassa monenlaisia sovelluksia erilaisilla painopisteillä (Jokinen ym. 2016, 25; myös Burr 2015). Tässä tutkimuksessa hyödynnän Michel Foucault’n käsitystä diskurssianalyysistä sekä diskursseista ja vallasta. Foucault’lainen käsitys diskurssien ja vallan yhteydestä mahdollistaa huomion kiinnittämisen aineistosta nousevien diskurssien välisiin valtasuhteisiin sekä sen pohtimiseen, ovatko identiteetit nuorille kulttuurisesti annettuja vai heidän itse rakentamiaan diskurssiasemiin asettumalla. Diskurssianalyysi sopii erinomaisesti tähän tutkimukseen metodologiseksi valinnaksi sosiaalisen konstruktionismin ollessa tieteenfilosofisena lähtökohtana, sillä niissä molemmissa maailmaa tarkastellaan samoista lähtökohdista käsin. Diskurssianalyysiä käytetäänkin usein analyysimenetelmänä sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä (Burr 2015, 171).

Diskurssianalyysissä kielen nähdään merkityksellistävän, rakentavan, järjestävän sekä uusintavan sosiaalista todellisuutta, eikä ainoastaan kuvaavan sitä. Tämä kytkeytyy ajatukseen siitä, että kieli jäsentyy sosiaalisesti jaettuihin keskenään kilpaileviin ja rinnakkaisiin merkityssysteemeihin, joissa merkitykset muodostuvat suhteessa toisiinsa. (Jokinen ym. 2016, 26–28, 32.) Sari Pietikäinen ja Anne Mäntynen (2019, 14) puolestaan kuvaavat kielen käyttöä tiettyyn tilanteeseen ja aikaan paikantuvana sosiaalisena toimintana, jota raamittavat aikaisemmat tilanteet ja niihin liittyvät tietyt normit, rutiinit ja arvot. Kielenkäyttö vaikuttaa ympäröivään maailmaan sekä puhujan ja kuuntelijan välisiin suhteisiin. Vaikutus on kuitenkin kaksisuuntainen, sillä myös vuorovaikutustilanne ja laajempi yhteiskunnallinen konteksti vaikuttavat kielenkäytön mahdollisuuksiin. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 15.) Diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita kielenkäytön tarkastelemisesta arkisissa tilanteissa huomioiden samalla laajemmin yhteiskunnallinen konteksti. Erilaiset kielelliset valinnat voivat olla merkittäviä poliittisia kannanottoja. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 18–19.) Neutraalitkin kuvaukset ottavat kantaa siihen, mikä on luonnollista. (Jokinen ym. 2016, 27).

Arja Jokinen ja kumppanit (2016, 34) määrittelevät diskurssin käsitteen ”verrattain eheiksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta”. Diskurssit tulevat näkyväksi kielenkäytön avulla, mutta niiden valta ulottuu myös sellaisiin usein itsestäänselviin

sääntöihin, jotka raamittavat sitä, mitä asioita voi sanoa. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 71). Diskurssien välillä käydään kamppailua siitä, mikä diskurssi määritellään kulloinkin ”totuudeksi”. ”Sama” ilmiö on mahdollista esittää lukuisilla tavoilla, joiden avulla oikeutetaan erilaista toimintaa. Diskurssit rakentavat käsityksiä maailmasta ja totuudesta, jonka vuoksi niillä on valtaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 71–72; Taylor 2013, 18.) Kielen avulla rakennetaan tietämisen tapoja, jonka vuoksi Foucault’n mukaan tieto ja valta ovat tiiviisti kytköksissä toisiinsa (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 74). Valtaa pitävä diskurssi kapeuttaa ilmiön ymmärtämisen ja keskustelun mahdollisuuksia (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 78).

Michel Foucault määrittelee diskurssit käytäntöinä, jotka muodostavat järjestelmällisesti ne kohteet, joista puhuvat (Foucault 2005, 68–69). Burr (2015) tuo puolestaan esiin, että diskurssilla tarkoitetaan kaikenlaista viestintää, jotka yhdessä tuottavat tietynlaisen version jostakin asiasta. Diskurssi viittaa yhdenlaiseen kuvaan jostakin tapahtumasta tai ihmisestä. Samasta asiasta voi muodostaa monia erilaisia diskursseja, jotka luovat asiasta tietynlaisen version, nostavat eri asioita keskusteluun ja ohjaavat keskenään erilaiseen toimintaan. (Burr 2015, 74–76.) Diskurssit näkyvät ihmisten puheissa ja kirjoituksissa. Puheet ja kirjoitukset puolestaan merkityksellistyvät niissä diskursiivisissa konteksteissa, joissa ne ilmenevät. (Burr 2015, 78.) Vaikka Foucault ei kiellä aineellisen todellisuuden olemassaoloa, hänen mukaansa ihmiset voivat käsittää todellisuuden vain diskurssien avulla (Burr 2015, 103–104).

Eri käsitteiden merkitykset ovat kytköksissä aina siihen historialliseen aikakauteen, jossa ne kulloinkin esiintyvät (Foucault 2005, 35). Diskurssianalyysissä tarkastellaan lausumia ainutkertaisina tilanteina, joiden olemassaolon ehdot ja rajat pyritään määrittämään tarkasti. Tarkastelussa on huomioitava se, miten lausumat kytkeytyvät muihin sille läheisiin lausumiin ja mitä muita lausumisen muotoja ne sulkevat pois. Fokus on siis lausumissa eikä lausujan intentioissa, tietoisessa tai tiedostamattomassa toiminnassa. (Foucault 2005, 41–42.) Jokinen ja tutkijakollegat (2016, 43) nostavat samansuuntaisesti esiin, että diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita sosiaalisista käytännöistä erotuksena puhtaasti kognitiivisista prosesseista, sillä toimijat ovat kiinnittyneitä merkityssysteemeihin. Käsitteet muodostuvat sen mukaan, miten niitä nimetään, kuvataan, selitetään ja arvioidaan sekä suhteutetaan vastaaviin käsitteisiin (Foucault 2005, 47).

Lausuma tai lausumisfunktio tarkoittaa diskurssin perusyksikköä, joka kuuluu johonkin tiettyjä säännönmukaisuuksia omaavaan lausumaryhmään, eli diskursiiviseen

muodostelmaan. Diskurssiksi kutsutaan lausumien muodostamaa kokonaisuutta, joka kuuluu samaan diskursiiviseen muodostelmaan. Diskurssi muodostuu rajallisesta määrästä lausumia, joiden olemassaoloehdot voidaan määrittää. (Foucault 2005, 54, 108, 117, 154–155.) Diskursiivinen käytäntö puolestaan viittaa nimettömien, historiallisten sekä ajassa ja tilassa määräytyneiden sääntöjen kokonaisuuteen, joka on määritellyt lausumisfunktion toimintaedellytykset eri konteksteissa (Foucault 2005, 155). Sillä tarkoitetaan siis vakiintuneita tapoja toimia eri kielenkäyttötilanteissa, joissa osallisena on yhteiskunnallinen ja historiallinen konteksti (Pietikäinen & Mäntynen 2016, 61). Vaikka lausumat ovat ainutkertaisia tapahtumia, ne ovat silti toistettavissa, muunneltavissa ja uudelleen aktivoitavissa. Lausumat aiheuttavat tilanteisia seurauksia, mutta liittyvät myös niitä edeltäviin ja niiden jälkeen tuleviin lausumiin. Lausuma ei liity ainoastaan siihen, että jotain sanotaan tai kirjoitetaan, vaan se myös ”avaa itselleen pysyvän olemassaolon mahdollisuuden”. (Foucault 2005, 42–43.) Näin ollen samankaltainen tilanne tai kieli-asultaan identtinen lausuma voi saada sen historiallisen ja kulttuurisen kontekstin mukaan hyvin erilaisia merkityksiä.

Foucault kuvaa kolme ulottuvuutta, joiden avulla diskurssien kohteiden muodostumista voidaan tarkastella. Ensiksi on paikannettava kohteiden esiintulopinnat, joka tarkoittaa kaikkia niitä paikkoja ja yhteyksiä, joissa kohteiden yksilölliset erot ilmaantuvat ja tulevat vahvistetuiksi ja analysoituiksi. Toiseksi on hahmotettava rajaavia instansseja, eli niitä tahoja, joilla on valtaa määritellä kohteiden muodostumista. Näiden lisäksi tulee analysoida erikoistumisen asteikoita, eli järjestelmiä, joissa diskurssin kohteena olevat asiat luokitellaan, erotellaan ja järjestetään. Diskurssien kohteet muodostuvat näiden ulottuvuuksien välisissä suhteissa historiallinen konteksti huomioiden, joka vaikuttaa siihen, mitä kohteesta voidaan sanoa. Nämä suhteet eivät ota kantaa kohteen sisäiseen rakentumiseen vaan määrittävät sen, millä ehdoilla kohde nousee esiin. Näin ollen diskurssien kohteet ovat olemassa diskursseissa. (Foucault 2005, 57–64.) Diskurssien rakentumisessa on kiinnitettävä huomiota siihen, kuka puhuu ja mistä asemasta, niihin institutionaalsiin paikkoihin, joista käsin yksilö puhuu sekä siihen subjektiasemaan, jonka yksilö ottaa puheessaan (Foucault 2005, 70–73).

Michel Foucault käsittää ihmisen hyvin vahvasti diskurssien tuotteena, mikä ei käytännössä mahdollista ihmiselle omaa toimijuutta. Ihmisen toimijuus tulee Foucault’n mukaan esiin siinä, että ihmiset voivat tarkastella marginaalisia diskursseja ja muodostaa niiden avulla vaihtoehtoisia identiteettejä. Ihmiset voivat myös omat päämääränsä

huomioiden tarkastella kriittisesti heidän elämäänsä määrittäviä diskursseja sekä vastustaa tai ottaa niitä omakseen. (Burr 2015, 140–141.) Burrin (2015, 143–144) mukaan ajatus ihmisistä täysin diskurssien tuotteena on ongelmallinen, sillä henkilökohtainen ja sosiaalinen muutos mahdollistuvat ihmisten näkemisessä sekä diskurssien tuotteena että diskurssien muodostajana. Foucault’laista diskurssianalyysiä onkin kritisoitu siitä, ettei se ota huomioon sitä, mitä puhuja puheellaan tekee. Foucault’lainen diskurssikäsitelmä näkee diskurssien olevan olemassa niiden käyttäjistä ja konteksteista riippumatta. (Burr 2015, 179.) Tämä kytkeytyy ajatukseen diskursseja käyttävien ihmisten yksilöllisen tai kollektiivisen sisältä kumpuavan toimijuuden puutteesta. Foucault’lainen diskurssikäsitelmä nojaa hyvin erityyppiseen toimijuuteen, yksilön mahdollisuuksiin asettua diskurssiasemiin diskursseja rajoittaen tai vahvistaen.

Foucault’lainen diskurssikäsitelmä on kytköksissä valtaan. Valta toimia tietyllä tavalla, kontrolloida ja tulla kontrolloiduksi riippuu yhteiskunnassa vallitsevasta tiedosta. Muiden määrittelemisen niin, että voi toteuttaa päämääriään, on vallankäyttöä. (Burr 2015, 80.) Diskurssit vaikuttavat siihen, miten ihmiset toimivat ja miten ihmisten pitäisi toimia. Diskurssit ovat tiiviisti kytköksissä institutionaaliin ja sosiaalisiin käytäntöihin, jotka perustavanlaatuisesti vaikuttavat ihmisten elämiin ja toimintaan. (Burr 2015, 87.) Yhteiskunnassa vallitsevat diskurssit muuttuvat eri aikoina (Burr 2015, 88), ja yhteiskunnalliset instituutiot tukeutuvat diskursseihin yhtenä hallinnan keinona (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 80).

Vaikka diskursseja tarkastellaan niiden yhteiskunnallisissa konteksteissa, Foucault’n mukaan ei pidä ajatella, että tietynlaiset sosiaaliset olosuhteet muodostavat ainoastaan tietynlaisia diskursseja. Ymmärtäessämme tavat, joista käsityksemme itsestämme muodostuu, voimme kyseenalaistaa ja vastustaa niitä. Näin myös marginaalissa olevat diskurssit voivat tulla näkyviksi ja muotoutua tärkeiksi vallitsevien käsitysten haastajiksi ja vastarinnaksi. (Burr 2015, 90.) Koska yhdestä asiasta voidaan muodostaa useita eri diskursseja, dominoivat diskurssit ovat jatkuvasti kiistan ja vastarinnan kohteena (Burr 2015, 80). Foucault’n mukaan valta ja vastustus kulkevat diskursseissa aina yhdessä (Burr 2015, 128).

Foucault’laisessa diskurssianalyysissä voidaan analysoida puhutun ja kirjoitetun tekstin lisäksi erilaisia materiaalisia asioita, kuten vaatteita tai kuvia. (Burr 2015, 191; ks. myös (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 86–87.) Pyrin huomioimaan hatka-aineistossa sekä suoran identiteettiä muodostavan puheen lisäksi esimerkiksi kerrotun toiminnan, erilaisten

paikkojen ja muiden ihmisten vaikutuksen identiteettien rakentumiseen. Diskurssi-analyttisessä tutkimuksessa myös erilaiset kontekstit, kuten tilanne- tai kulttuurinen konteksti, nähdään tutkimuksen kannalta keskeisinä (Jokinen ym. 2016, 36–39; Pietikäinen & Mäntynen 2019, 37–52.) Tässä tutkimuksessa käytettävän aineiston kohdalla kontekstisidonnaisuus tarkoittaa sitä, että huomioon aineiston keruutavan, kertomuksissa esiintyneiden pienempien kontekstien merkityksen sekä laajemman kulttuurisen kontekstin, joka on yhteydessä lastensuojelun toimintaan.

Diskurssien ja vallan välisten suhteiden analyysissä painotetaan niin diskurssien välisiä kuin sisäisiäkin valtasuhteita, analysoidaan hegemonisten diskurssien muotoutumista ja arvioidaan ideologisia seurauksia sekä pohditaan hegemonisten diskurssien kyseenallistamisen mahdollisuuksia. Diskurssien ja vallan välisten suhteiden tarkastelussa valta nähdään Michel Foucault’n käsityksen mukaisesti sosiaalisiin käytäntöihin kytkeytyvänä produktiivisena ilmiönä (Jokinen & Juhila 2016, 75.) Hegemoniset diskurssit voivat olla aineistossa piilossa ja näyttäytyä itsestään selviltä asioilta, jolloin niihin ei välttämättä kiinnitä erityistä huomiota. Ne voidaan kuitenkin tunnistaa aineistosta siten, että ne tulevat usein näkyväksi monissa asiayhteyksissä tai toisaalta niin, että ne voivat näyttäytyä itsestäänselvinä ilman vaihtoehtoa, vaikka ne esiintyisivätkin aineistossa vain harvakseltaan. (Jokinen & Juhila 2016, 80.)

Diskurssien ja vallan suhteiden tarkastelussa huomiota on tärkeää kiinnittää niihin prosesseihin, jotka tuottavat diskurssien hegemonisoitumista. Jokien asia voidaan esimerkiksi esittää luonnollisena itsestäänselvyysnä tai vaikkapa vedoten jaettuihin kulttuurisiin käytäntöihin. (Jokinen & Juhila 2016, 88–93.) Kielenkäyttö tuottaa joko tahattomia tai tahallisia seurauksia, jolloin kaikilla lausumilla asian kuvaamisen lisäksi myös tehdään jotain. (Jokinen ym. 2016, 47–48; myös Pietikäinen & Mäntynen 2019, 14, 18.) Diskurssien käyttöön voikin liittyä esimerkiksi ideologisia seurauksia. On hyvä muistaa, että nämä seuraukset eivät ole automaattisesti hyviä tai huonoja, vaan niitä voidaan arvioida eri näkökulmista (Jokinen & Juhila 2016, 94–95.) Diskurssien sisäisten valtasuhteiden tarkastelussa huomiota kiinnitetään diskurssin sisältöön sekä siihen, millaisia subjektipositioita ihmisille muodostuu ja millaisena toimijoiden suhteet näyttäytyvät diskurssissa (Jokinen & Juhila 2016, 85). Huomioitavaa on, että diskurssien keskinäinen hierarkia on jatkuvassa muutoksessa (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 81).

Identiteetit ovat hyvin yleinen diskursiivisen tutkimuksen kohde (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 89). Kielenkäytön ja identiteetin välinen kytkös voidaan ajatella olevan

kaksisuuntainen. Identiteettiä ilmaistaan ja siitä neuvotellaan diskurssien avulla, mutta diskurssit myös rakentavat, haastavat ja muuttavat yksilön identiteettiä (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 90). Yksilölle muotoutuu erilaisia identiteettejä sen mukaan, mihin diskurssiin hän kussakin tilanteessa tukeutuu (Jokinen ym. 2016, 46). Identiteetteihin ja identiteettikategorioihin liittyy valtaa, sillä niiden avulla voidaan sulkea joitain ulkopuolelle ja ne määrittävät kantajansa oikeuksia ja asemaa (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 92). Valta kytkeytyy diskursseihin myös siten, että mitä laajemmat mahdollisuudet yksilöllä on käyttää eri diskursseja, sitä enemmän valtaa hänellä on käytössään (Pynnönen 2013, 17).

Diskurssien löytäminen aineistosta oli monivaiheinen prosessi. Lähestyin aluksi aineistoa siten, että luin sen useamman kerran läpi kokonaiskuvan hahmottamiseksi ja ymmärtämiseksi. Koska aineisto on alun perin kerätty vastaamaan toisenlaisiin tutkimuskysymyksiin, huomasin aineistossa esiintyvän kerrontaa, joka ei tulisi olemaan oman tutkimustehäväni kannalta keskeistä. Tarkensin aineistoa lukiessani katsetta muun muassa siihen, millaisia ilmauksia kertomuksissa käytetään, mitä tunteita niissä esiintyy, miten itseä asemoidaan suhteessa toisiin sekä mitä asioita hyväksytään ja vastustetaan. Näin etsin aineistosta aluksi identiteettiä koskevaa kerrontaa, en sijaishuoltoa ja hatkaamista kuvaavia diskursseja. Näiden kysymysten avulla löysin aineistosta identiteettiä rakentavaa puhetta, mutta koin ilmaukset toisistaan irrallisiksi ja aineiston repaleiseksi. Palasin monta kertaa tutkimuskysymykseeni ja pohdin, millä keinoin saisin aineistosta siihen vastauksen. Koin kuitenkin olevani jumissa analyysin etenemisen kanssa, joten päätin käyttää tekoälysovellus ChatGPT:tä apunani analyysin ideoinnissa. Pyysin ChatGPT:ltä pienempiä analyysikysymyksiä varsinaiseen tutkimuskysymykseeni vastaamiseksi kertoen tutkimukseni teoreettisen taustan, analyysimenetelmän sekä millaista aineistoa käytän. Tekoälyltä saamiini ideoiden myötä aloin lukemaan aineistoa uudelleen kiinnittäen huomiota ensisijaisesti aineistossa rakentuviin diskursseihin. Tarkastelin siis sitä, miten hatkaamisesta puhutaan ja millaiseksi se kehystetään, millaisena sijaishuolto esitetään ja mitä merkityksiä se saa, sekä miten hatkaaminen ja sijaishuolto näyttäytyvät suhteessa niitä koskeviin kulttuurisiin käsityksiin. Tämän jälkeen vasta paneuduin siihen, miten identiteetit rakentuvat suhteessa aineistossa nouseviin diskursseihin. Koin tekoälyn hyödylliseksi työkaluksi analyysin ideointivaiheessa, sillä sen avulla osasin katsoa aineistoa uudella tavalla. Varsinaisen aineiston analyysin olen suorittanut itse.

Selkeimpinä diskursseina paikansin aineistosta välinpitämättömän sijaishuollon diskurssin, kontrolloivan sijaishuollon diskurssin sekä turvan diskurssin. Muita rakentuneita diskursseja olivat vapauden diskurssi sekä osallisuuden diskurssi. Kaikki diskurssit tuovat sijaishuollosta, hatkaamisesta sekä nuorten sosiaalisista suhteista eri puolia esiin. Diskurssien löytämisen jälkeen lähdin tarkastelemaan, miten nuori asemoidaan tai hän asemoituu kussakin diskurssissa ja siten lähdin paikantamaan nuorille rakentuvia identiteettejä. Välinpitämättömän sijaishuollon diskurssissa nuorelle rakentuu näkymättömän nuoren identiteetti, kontrolloivan sijaishuollon diskurssissa hallitun nuoren identiteetti, turvan diskurssissa haavoittuvan nuoren identiteetti, vapauden diskurssissa riippumattoman nuoren identiteetti ja osallisuuden diskurssissa tavallisen nuoren identiteetti. Identiteettien tunnistamisen jälkeen lähdin vielä erittelemään niitä piirteitä, jotka kyseistä identiteettiä rakentavat.

Diskurssien ja identiteettien välisten suhteiden löytäminen oli aaltoileva prosessi. Välinpitämättömän sijaishuollon sekä kontrolloivan sijaishuollon diskursseihin rakentuvat identiteetit olivat helposti tunnistettavissa aineistossa, mutta kolmen muun diskurssin kohdalla jouduin pohtimaan rakentuvaa identiteettiä tarkemmin. Paikoin tunnistin aineistosta identiteettiä rakentavaa puhetta, josta en heti ymmärtänyt, mihin diskursiiviseen kokonaisuuteen se kuuluisi. Tämän lisäksi aineistosta oli nähtävillä palasia myös muista kuin mainitsemistani viidestä identiteetistä, esimerkiksi poikkeavuuden tai leimatun nuoren identiteetistä, mutta en ottanut niitä mukaan analyysiin, sillä niiden esiintyvyys aineistossa oli liian hajanaista ja yksittäistä.

Pohdin ensin asettavani vapauden diskurssille muodostuneen riippumattoman nuoren identiteetin osaksi kontrolloivan sijaishuollon diskurssia ja hallitun nuoren identiteettiä. Näin hallitun nuoren identiteetillä olisi ollut voimakkaammin kaksi puolta, hallinnan kohteena oleminen sekä sen vastustaminen. Lopulta päädyin kahteen eri diskurssiin ja identiteettiin, sillä kontrolloivan sijaishuollon diskurssi sekä vapauden diskurssi näyttäytyivät toisilleen vastadiskursseina. Diskurssien erillinen tarkastelu antaa myös paremman mahdollisuuden lastensuojelujärjestelmästä muodostuvien erilaisten kulttuuristen käsitysten tarkastelun. Hallitun nuoren sekä riippumattoman nuoren identiteettejä rakentavat ilmaukset esiintyivät aineistossa kuitenkin hyvin limittyneinä toisiinsa, sillä aineistossa nuoriin kohdistuva kontrolli sisälsi lähes poikkeuksetta myös sen vastustamista.

Osallisuuden diskurssi näyttäytyi aineistossa hajanaisimmalta ja se oli myös haastavin paikantaa. Osallisuuden diskurssia rakentavat kuvaukset ”normaalista” elämästä hatkassa

ja sijaishuollossa sekä liittyminen osaksi kaveriyhteisöä. Näitä kuvauksia minun oli aluksi vaikea paikantaa järkeväksi osaksi aineiston diskursiivista kokonaisuutta. Pohdin ensin, voisiko ”normaalin” elämän kuvaukset kytkeytyä osaksi huolta pitävää sijaishuoltoa ja sitä kautta muodostaa huolta pitävän sijaishuollon diskurssin yhdessä sijaishuoltoon liittyvien turvallisuuden kokemusten kautta, jotka tulevat esiin turvan diskurssissa. Tämä tuntui kuitenkin hajanaiselta jättäen huomiotta kuvaukset nuorten välisistä keskinäisistä suhteista erityisesti hatkatilanteissa, mitä ei voida automaattisesti liittää osaksi huolta pitävää sijaishuoltoa. Näin ollen diskurssit sekä niihin kytkeytyvät identiteetit esiintyivät aineistossa osin päällekkäisinä, ja jotkut aineisto-otteet voisivat rakentaa useampaa identiteettiä samanaikaisesti ja siten kuulua useampaan diskurssiin. Olen sisällyttänyt aineisto-otteisiin taustatiedoiksi kirjoittajan sukupuolen sekä ikäryhmän. Esimerkiksi N30+ tarkoittaa naiskirjoittajaa, joka on 30-vuotias tai sitä vanhempi.

4.3 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio

Tutkimuksen ja etiikan suhde nähdään kaksiosaisena, jolloin tutkimustulokset vaikuttavat eettisiin ratkaisuihin ja toisaalta etiikka ohjaa tutkijan tekemiä valintoja tutkimusprosessin aikana. Varsinaisena tieteen etiikkana pidetään näistä jälkimmäistä, eli sitä, että etiikka ohjaa tutkijan tekemiä ratkaisuja. (Tuomi & Sarajarvi 2018.) Tutkimusetiikkaan kuuluu muun muassa sen pohtiminen, millaista on hyvä tutkimus, miten tutkimusaiheet valitaan ja millaisia tutkimustuloksia tutkija saa tavoitella (Haaparanta & Niiniluoto 2016). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan hyvään tutkimuskäytäntöön kuuluvat luotettavuus, rehellisyys, arvostus ja vastuunkanto (TENK 2023, 11).

Luotettavuudella tarkoitetaan sitä, ettei tutkimustulokset ole riippuvaisia sattumanvaraisista ja epäolennaisista tekijöistä. Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuutta arvioidaan suhteessa tutkimusprosessissa tehtyihin metodologisiin valintoihin, ja tärkeää on tuoda esiin prosessin aikana tehdyt ratkaisut sekä päättely. Keskeistä on myös tehdä näkyväksi sellaiset subjektiiviset tekijät ja arvot, joilla on merkitystä tutkimusprosessin ja tutkimuksen lopputuloksen näkökulmasta. (Aaltio & Puusa 2020, 178–179.) Diskurssianalyysille tyypillistä on tehtyjen tulkintojen ainutkertaisuus, sillä tutkimusongelma ja diskurssien konteksti voivat määrittää merkittävästikin tehtyjä tulkintoja (Aaltio & Puusa 2020, 186).

Sosiaalinen konstruktionismi tieteenfilosofisena viitekehyksenä haastaa minua tutkijana pohtimaan erityisen tarkkaan omaa suhdettani tutkittavaan kohteeseen ja ympäröivään maailmaan. Perinteinen käsitys tutkimuksen tekemisestä nojaa siihen, että tutkija voi saavuttaa totuudenmukaista ja objektiivista tietoa tutkittavasta ilmiöstä, johon tutkijan oma käsityksensä maailmasta ei vaikuta. Sosiaalisen konstruktionismi kumoaa tämän oletuksen, josta seuraa maailman tarkasteleminen aina jostain näkökulmasta käsin. Näin ollen tutkijan tulee olla tietoinen sitä, miten hän on itse osallisena tutkimusprosessiin sekä tutkimustuloksiin. Tutkijan tulisi nähdä tutkimuksen tekeminen tutkijan sekä tutkittavien yhteistuotantona. (Burr 2015, 171–172.) Tutkijana osallistun kiistatta todellisuuden rakentamiseen, vaikka en olekaan itse kerännyt tutkimusaineistoani. Kaikki tutkimukseen liittyvät vaiheet tutkimusaiheen pohtimisesta teoriataustan rakentamiseen ja yhä aineiston analyysiin sisältävät valintoja, joita olen tutkijana tehnyt. Olen parhaani mukaan perustellut tekemäni valinnat ja niihin liittyvät merkitykset tutkimuksen eri vaiheissa.

Läpi tutkimusprosessin olen pohtinut käyttämäni aineiston sovellettavuutta tähän tutkimukseen, sillä se on verrattain pieni ja se on alun perin kerätty vastaamaan toisenlaisiin tutkimuskysymyksiin. Toisaalta aineisto, joka ei ole kerätty suoraan identiteetin tarkastelemista varten, tuo identiteettitutkimukseen mielenkiintoa, sillä identiteetti tulee aineistossa esiin ikään kuin sivutuotteena (Kulmala 2006, 60). Aineiston koko ei myöskään ole ratkaiseva tutkimuksen kannalta, sillä diskurssianalyttisessä tutkimuksessa aineiston koolle ei ole selkeitä määritelmiä, jolloin se valikoidaan tutkimustehtävän ja käytettävissä olevien resurssien mukaan (Juhila & Suoninen 2016, 452–453). Aineiston pienuuden vuoksi huomasin läpi analyysiprosessin kipuilevani sen kanssa, millainen merkitys tekemilläni tulkinnoilla ja aineistosta esiin nousseilla havainnoilla on tutkimukseni kannalta. Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa aineiston havaintojen määrät, ja aineiston yleistettävyys eivät kuitenkaan ole tutkimuksen kannalta keskeisimpiä asioita. Analyysiä tehdessäni ymmärsin, että diskurssianalyysissä yksittäisetkin havainnot voivat olla merkityksellisiä diskurssin syntymisen kannalta, eikä tutkimukseni kannalta ole relevanttia tuoda esiin tarkkoja lukuja eri havaintojen määrästä aineistossa.

Tämä tutkimus tuottaa yhdenlaisen diskursiivisen todellisuuden hatkaamista kokeneiden nuorten identiteeteistä, mutta se ei ole ainoa mahdollinen. Jo aineiston keruuvaiheessa edelliset tutkijat ovat tehneet omia valintojaan ja rajouksiaan, mikä ohjaa myös minun analyysiäni. Hatkakertomuksia kirjoittaneita henkilöitä ohjattiin apukysymyksin, joissa kiinnitettiin huomiota hatkaamisen ohella elämään sijaishuoltopaikassa. Kirjoittajat

olisivat voineet tuoda hatkakokemuksiaan esiin eri tavoin, mikäli aineistonkeruuvaiheessa olisi painotettu vaikkapa nuoren sosiaalisia suhteita sijaishuollon aikana.

Osana tutkimusetiikkaa minun on ollut tärkeää tunnistaa lastensuojelun työkokemukseni kautta rakentuvat ennakkokäsitykset hatkassa olevien asemasta, toiminnasta, ajatuksista ja identiteeteistä sekä lastensuojelun roolista nuorten elämässä. Jouduin esimerkiksi lupamaan ajatuksesta, että sijaishuolto rakentuisi aina hoivan ja huolenpidon ulottuvuudelle ja hatkaaminen puolestaan näyttäytyisi turvattomana ja haitallisena, vaan pyrin antamaan tilaa jo aikuistuneiden nuorten omalle kerronnalle. Tämän tutkimuksen kantavana ajatuksena on myös ollut se, että en tutkimuksellani tuottaisi hatkaamista kokeneille leimaavia identiteettejä tai identiteettikategorioita. Tämän lisäksi olen pyrkinyt kiinnittämään huomiota siihen, että hatkaamista kokeneet nuoret eivät automaattisesti puhu hatkanneen nuoren identiteetistä käsin, sillä ihmisillä on samanaikaisesti useita eri identiteettejä (ks. Taylor 2013, 21). Tutkimusprosessin eri vaiheissa olen myös pohtinut, millä oikeudella voin tarkastella jollekin toiselle muodostuvia identiteettejä. On myös huomioitava, että vaikka olen tuonut perustellusti esiin tekemäni ratkaisut aineiston analyysissä, joku toinen tutkija olisi voinut tulkita aineistoa eri tavoin ja siten päätyä ainakin osittain toisenlaisiin tuloksiin.

Anonymiteettiä koskevat ratkaisut ovat pitkälti tehty käyttämäni aineiston keräämisvaiheessa. Kuitenkin olen vielä itse tutkijana tehnyt omat ratkaisuni anonymiteettiin liittyen. Olen numeroinut aineisto-otteet eri tavoin, kuin alkuperäisessä aineistossa. Tämän erilaisen numeroinnin myötä huolehdin siitä, ettei kirjoittajien anonymiteetti vaarannu minun tutkimuksessani ja aineistosta jo aikaisemmin tehdyssä tutkimuksessa (Räsänen & Jama 2023) olevia aineisto-otteita yhdistelemällä. Aineistoa olen säilyttänyt salasanalla suojatulla tietokoneellani ja hävitän sen tutkimusprosessin päätteeksi.

Tärkeä tutkimuseettinen kysymys on myös tekoälyn käyttö aineiston analyysin ideoinnissa. Kuten jo mainitsin aikaisemmin, hain tekoälyltä tutkimuskysymyksen hahmottamiseksi pienempiä aineistokysymyksiä. Aineistokysymysten myötä lähdin etsimään aineistosta ensisijaisesti sijaishuollon ja hatkaamisen ympärille rakentuvia diskursseja enkä kiinnittänyt aluksi niin voimakkaasti huomiota aineistossa esiintyviin kuvauksiin kaveri- ja perhesuhteista. Toisaalta sijaishuolto ja hatkaaminen näyttäytyvät aineistossa pääroolissa, joten on oletettavaa, että ne saivat myös analyysissä suuren roolin. En ole käyttänyt tekoälyä aineiston käsittelyssä.

5 NUORILLE RAKENTUVAT IDENTITEETIT

5.1 Haavoittuva nuori

Aineistoa lukiessani huomasin kirjoittajien kuvaavan sijaishuoltoa sekä hatkaamista usein turvaan ja turvattomuuteen liittyvien ulottuvuuksien kautta. Nimesin tämän puhettavan turvan diskurssiksi, ja se näyttäytyi aineistossa hallitsevimpana ja muita diskursseja kehystävänä. Turvan diskurssi muodostuu sisäisesti moninaiseksi ja osin ristiriitaiseksikin, sillä turvan ja turvattomuuden teemat saavat diskurssissa monia merkityksiä. Tyypillistä turvan diskurssille on sijaishuollon kuvaaminen muun muassa turvattomuuden, ahdistuksen ja kaltoinkohtelun kokemusten kautta. Näin sijaishuollolle muodostuu merkitys turvattomuuden tuottajana. Turvattomuuteen sijaishuollossa viittaa myös kirjoittajien kuvaama pelko kiinnijäämisen seurauksista hatkareissun jälkeen. Pääasiassa myös hatkaaminen näyttäytyy turvattomuuden tuottajana, ja turvattomuus rakentuu muun muassa päihteidenkäytöstä, hyväksikäytöstä, turvattomuutta tuottavien ihmisten kanssa ajan viettämisestä, epämääräisestä kulkemisesta ja kiinnijäämisen pelosta. Hatkaamisen kuvaaminen turvattomuutta tuottavien elementtien kautta on linjassa aikaisemman tutkimuksen kanssa, jossa hatkassa olevat nuoret nähdään erityisen haavoittuvassa asemassa olevina (esim. Crosland ym. 2018, 35; Kekkonen & Pekkarinen 2024, 22–30; Lehtonen & Telén 2013, 32–34).

Turvattomuuden ohella turvan diskurssissa sijaishuolto sekä hatkaaminen näyttäytyvät myös turvaa tuottavina asioina, joskin vain muutamissa hatkakertomuksissa. Eräs kirjoittaja kuvaa, kuinka laitoksessa asuminen toi jonkinlaista turvallisuutta ja toinen tuo esiin, kuinka perheen ja ystävän perheen apu hatkareissuilla toivat turvaa. Yhdessä kertomuksessa kirjoittaja kuvaa sijaishuoltoa kuvataan välittävänä, mutta ei osannut ottaa välittämistä vastaan ja toisessa kertomuksessa kirjoittaja pystyi tulkintani mukaan lopulta asettumaan osaksi sijaishuoltopaikan huolenpitoa. Muutamissa kertomuksissa hatkaaminen asettuu osaksi turvattomuuden kokemusten jatkumoa, jolloin hatkaaminen voidaan tulkita merkityksellistyvän kahdesta turvattomuutta tuottavasta vaihtoehdosta vähemmän turvatomaksi. Toisaalta hatkaaminen voi näyttäytyä ilmiönä, jonka turvattomuus rakentuu vasta hatkareissun aikana. Näin turva ja turvattomuus voivat näyttäytyvät jopa jännitteisinä kirjoittajien kertomuksissa.

Turvan diskurssissa nuorelle rakentuu identiteetti haavoittuvana. Haavoittuvan nuoren identiteettiä rakentavat turvattomuus, pelokkuus, psyykkinen huonovointisuus sekä eläminen arvaamattomissa olosuhteissa hatkan aikana, ja nämä piirteet limittyvät monissa kertomuksissa. Seuraavaa aineisto-otetta kehystää turvattomuus, johon linkittyy myös psyykkinen huonovointisuus:

”Olen ollut sijoitettuna noin 6 lastensuojelu laitoksessa. Olen kokenut traumatisoivaa väärinkohtelua jokaisessa niissä. Olen karannut noin 7-9 kertaa. Karkureissuille on lähdetty, koska laitoksella ei ollut lapsen hyvä tai turvallinen olla. Hatkassa olen aina ollut vanhempien mielihien kanssa ja käyttänyt huumeita tai alkoholia. Hatkassa oleminen tuntui pahalta oman äidin puolesta. Hän oli aina huolissaan enkä aina pystynyt ottaa häneen yhteyttä. Lastensuojelusta puuttuu turvallinen kokemus ohjaajista sekä sosiaalityöntekijöistä. En haluaisi tätä samaa kenellekään, mutta tiedän että sama jatkuu vielä pitkään.” (kirjoittaja 3, N18–19)

Kirjoittaja kuvaa, kuinka on ollut sijoitettuna noin kuudessa lastensuojelulaitoksessa, joissa on kaikissa kokenut traumaattista väärinkohtelua. Hän kuvaa hatkanneensa seitsemästä yhdeksään kertaa, sillä laitoksessa ei ollut hyvä tai turvallinen olla. Kirjoittaja merkityksellistää hatkaamisen olevan vastatoimi laitoksen tuottamaan turvattomuuteen, mutta kuvaa epäsuorasti myös hatkaamisen tuottavan turvattomuutta kertoen, että hatkaaminen tuntui pahalta oman huolissaan olevan äidin puolesta, johon hän ei aina voinut olla yhteydessä hatkan aikana. Tätä edeltävästi kirjoittaja tuo esiin, kuinka vietti hatkan aikaa vanhempien mielihien kanssa ja käytti huumeita sekä alkoholia, mutta ne eivät määrity kirjoittajan puheessa suoraan turvattomuutta tuottavaksi, vaikka esimerkiksi lastensuojelun näkökulmasta ne ovat ymmärrettävissä erityistä turvattomuutta aiheuttaviksi.

Kirjoittaja painottaa lastensuojelulaitoksen ja laajemmin koko lastensuojelun tuottamaa turvattomuutta tuomalla lopuksi esiin, että lastensuojelusta puuttuu turvallinen kokemus ohjaajista sekä sosiaalityöntekijöistä, eikä hän haluaisi, että muut joutuisivat kokemaan samaa kuin hän, vaikka tietää samanlaisen toiminnan jatkuvan vielä pitkään. Näin kirjoittajan asema kuvautuu erityisen haavoittuvana suhteessa lastensuojelujärjestelmään ja etenkin niihin elementteihin, jotka voidaan ymmärtää kulttuurisesti turvaa tuottavaksi, eli suhteessa lastensuojelulaitoksiin ja sosiaalityöhön. Australialaisessa laitoshoidon turvallisuutta käsittelevässä tutkimuksessa (Moore ym. 2017, 218) on todettu, että turvallisuuden tunteella on huomattavan tärkeä rooli nuorten elämässä, ja turvallisuus syntyy laitoshoidon kontekstissa sekä turvassa olemisesta että turvallisuuden tunteesta. Hatkaamiseen

liitettiin usein samankaltaisia tunteita ja merkityksiä, kuin sijaishuoltoon, mikä näkyy seuraavassa aineisto-otteessa:

”Samassa nk:ssa [nuorisokodissa] hatkasi muutkin, ja tiedän että reissuilla tapahtui nuorten raiskauksia, päihteiden käyttöä ja muuta ikävää. Nyt kun aikaa muistelee, oli se hyvin sekavaa ja pelottavaa. Toivon, että sijoitettuna oleville nuorille kerrotaisiin hatkaamiseen liittyvistä vaaroista ja etteivät he lähtisi hatkaan. Se voi olla pakokeino huonoista oloista tai jännityksen hakua. Mutta asiat, joita hatkareissuilla voi tapahtua, voivat olla hyvin traumaattisia kokemuksia. Hatkassa oleva alaikäinen on väärään porukkaan joutuessaan hyvin haavoittuvassa asemassa.” (kirjoittaja 6, N30+)

Edeltävässä aineisto-otteessa yhdistyvät turvattomuus, pelokkuus sekä eläminen arvaamattomissa olosuhteissa hatkan aikana. Kirjoittaja kuvaa aluksi, kuinka hatkareissuilla yleisemmin tapahtui ikäviä asioita, kuten nuorten raiskauksia ja päihteidenkäyttöä. Nämä ja muut hatkaamiseen linkittyvät asiat kirjoittaja merkityksellistää turvattomuutta ja pelkoa tuottaviksi kuvaten hatkaamisen ajanjaksoa sekavaksi ja pelottavaksi ”nyt kun aikaa muistelee”, mikä ilmentää kontekstin ja hatkakokemuksen välistä yhteyttä ja tekee näkyväksi sen, että kirjoittajan kokemus voisi olla erilainen, jos sitä olisi kysytty esimerkiksi sijaishuollon aikana. Kirjoittaja tuo seuraavaksi ilmi toivovansa, että sijoitettuna oleville nuorille kerrotaisiin hatkaamiseen liittyvistä vaaroista ja kehoitettaisiin olemaan lähtemättä hatkaan. Tässä kirjoittaja jatkaa hatkan kuvaamista pelon ja turvattomuuden kautta ilmentäen samalla kiinnostavalla tavalla, että hatkaaminen liittyisi nuorten tiedonpuutteen seen hatkareissujen vaaroista.

Eläminen arvaamattomissa olosuhteissa hatkareissujen aikana tulee esiin kirjoittajan kuvauksessa, jossa hän mainitsee hatkareissuilla mahdollisesti tapahtuvien asioiden voivan olla hyvin traumaattisia kokemuksia. Tällä ilmauksella kirjoittaja rakentaa kuvaa, jossa hatkareissujen aikana tapahtuu asioita vailla nuorten vaikutusmahdollisuuksia asiaan, mikä rakentaa nuoren identiteettiä hyvin haavoittuvaksi. Kirjoittaja tuo vielä lopuksi esiin, kuinka hatkassa oleva alaikäinen on väärään porukkaan joutuessaan hyvin haavoittuvassa asemassa. Sanavalinnat ”väärään porukkaan joutuessaan” luovat edelleen kuvaa nuoresta, joka ei voi itse vaikuttaa asioihin, vaan ”joutuu” paikkoihin tahtomattaan eläen arvaamattomien tilanteiden keskellä. Arvaamattomissa olosuhteissa eläminen tulee vielä selkeämmin esille seuraavassa aineisto-otteessa:

”Ajatukset ihmisistä joiden kanssa oli ja jotka auttoi olivat hyvin sekaisin koska ikinä et keneenkään voinut luottaa täysin ja aina joku petti

luottamuksen mutta silti kaikki siellä keskuudessa käytti perhe nimikettä tai ystävä.” (kirjoittaja 9, N30+)

Tässä otteessa hatkaaminen ilmenee ristiriitaisena ja kaoottisena aikana. Kirjoittaja nostaa esiin, että ajatukset ihmisistä, joiden kanssa vietti hatkareissuilla aikaa ja jotka auttoivat, olivat ”hyvin sekaisin”, sillä kehenkään ei voinut ikinä luottaa täysin ja aina joku petti luottamuksen, vaikka ihmissuhteita kuvattiin käsitteillä ”perhe” tai ”ystävä”. Näin kirjoittaja merkityksellistää perheen ja ystävien olevan sellaisia ihmisiä sekä yhteisöjä, joihin voi luottaa ja jotka eivät petä luottamusta. Arvaamattomuus hatkareissuilla ilmenee kirjoittajan puheessa siten, että ihmisten toiminta näyttäytyy ristiriitaiselta ja epäjohtomukaiselta.

5.2 Hallittu nuori

Melko vahvana diskurssina aineistosta nousi esiin kontrolloivan sijaishuollon diskurssi, jossa sijaishuoltoa kuvataan kurin, rangaistusten, sääntöjen sekä erilaisten institutionaalisten toimintojen kautta, ja jossa lastensuojelulaitokset nähdään paikoin myös rahaa tekevinä toimijoina. On merkillepantavaa, että kuvauksiin kurista, säännöistä ja muusta kontrollista sijaishuollossa ei liity juurikaan huolenpidon ulottuvuuksia, vaan kontrolli näyttäytyy jopa suhteettomana ja mielivaltaisena (vrt. Reime & Tysnes 2021, 19). Kontrolloivan sijaishuollon diskurssiin tukeutuen nuorille rakentuu identiteetti hallittuna olemisesta. Tässä diskurssissa nuori asemoidaan kontrollin kohteeksi ja sen myötä nuoruus voidaan tulkita ilmiöksi, jota tulisi hallita.

Aineistosta nousee esiin hallitun nuoren identiteetille ominaiseksi kirjoittajien kokemukset institutionaalisten toimenpiteiden ja päätösten, kuten kodin ulkopuolelle sijoittamisen ja lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden, kohteena olemisesta. Tätä voidaan tarkastella jo aikaisemmin mainitun institutionaalisen rajan käsitteen avulla, jossa nuoren henkilökohtainen elämä muovautuu institutionaalisen toiminnan kohteeksi. Institutionaalisen rajan muodostaminen voidaan katsoa olevan myös moraalinen kannanotto, joka erottaa poikkeavina pidetyt lapsuuteen ja perhe-elämään liittyvät asiat tavanomaisista. (Pösö 2010, 325.)

Eräs kirjoittaja kuvaa, kuinka hänet vain vietiin kotoa vastaanottotaloon eli lastensuojelulaitokseen ilman, että kukaan kertoi hänelle, minne hän oli menossa ja miksi. Toinen

kirjoittaja tuo esiin, kuinka joutui perhetukikeskukseen. Huomionarvoista on, että kirjoittajat kuvaavat usein passiivissa heille tehtyjä institutionaalisia toimenpiteitä. Tämä luo kuvaa kasvottomasta lastensuojelujärjestelmästä, jossa nuoret näyttäytyvät ainoastaan toiminnan kohteina. Nämä kirjoittajien kokemukset vahvistavat Erosen (2012, 26) huomiota siitä, että lapsen sijoittaminen lastensuojelulaitokseen tarkoittaa merkittävää yhteiskunnallista puuttumista henkilökohtaiseen elämään, joka muovaa hänen minäkäsitystään suhteessa muihin. Seuraava aineisto-ote tuo näkyväksi nuoren identiteetin muutosta omiin asioihin vaikuttamiseen pyrkivästä toimijasta kohti hallinnan kohteeksi siirtymistä ja edelleen hallinnan kohteena olemisen vastustamista.

”Minut sijoitettiin 13v kiireellisesti lasten kotiin. Ehdin olla siellä 1kk kunnes lähdin ensimmäistä kertaa hatka reissuun. En olisi muuten lähtenyt mutta minun ystävättäreni silloin suositteli että minun kannattaa lähteä hanskoihin sillä hänen omat lomamat olivat evätyt ja minähän siinä sitten sanoin että ei minun ole järkeä lähteä kyllä minulle luvattiin että pääsen kotiin kunhan olen siellä kiltisti. Kaverini joka oli ollut Systeemissä pidempää kertoi että näin ei ole ja kuinka vaikeaa on päästä lasten kodista takaisin kotiin. Olen nauttinut myös alkoholia joten se varmasti vaikutti minuun päätökseen lähteä.” (kirjoittaja 12, N28–29)

Edeltävässä aineisto-otteessa kirjoittaja tuo esiin, kuinka hänet sijoitettiin lastenkotiin, josta lähti melko pian ensimmäiselle hatkareissulle ystävänsä kehotuksesta. Kirjoittaja ottaa ensin diskursiivisen identiteetin aktiivisena toimijana tuoden esiin, ettei hänen ollut järkevää lähteä hatkalle, sillä hänelle oli luvattu kotiin pääsy lastenkodista, mikäli on ”siellä kiltisti”. Kirjoittaja kuitenkin kuvaa, kuinka hänen kaverinsa, joka oli ollut ”Systeemissä pidempään” kertoi, ettei tämä pidä paikkaansa, vaan lastenkodista on vaikeaa päästä takaisin kotiin. Kirjoittaja suhteuttaa omaa kokemustaan lastensuojelujärjestelmästä kaverinsa tilanteeseen, joka kuvautuu alisteisena vailla vaikutusmahdollisuuksia. Näin kirjoittaja asettuu hallinnan kohteeksi lastensuojelulaitoksen kontekstissa, mutta kuitenkin lopulta vastustaa identiteettiä hatkaamalla. Hallinnan kohteeksi asettumista vahvistaa kirjoittajan valinta kutsua lastensuojelujärjestelmää ”Systeemiksi”. Tämä voidaan tulkita merkityksellistyvän byrokraattisena ja kasvottomana järjestelmänä, jonne joutuu ja josta ei pääse pois.

Toinen hallitun nuoren identiteettiä rakentava piirre muotoutuu lastensuojelulaitoksessa eletyn arjen sääntöjen ja kontrollin ympärille, vaikkakin eri hallinnan muodot limittyvät aineistossa. Hallitun nuoren identiteetti rakentuu suhteessa lastensuojelulaitokseen institutionaalisena paikkana, jossa nuoren arki on säänneltyä ja nuori asemoidaan valvonnan

kohteeksi. Kirjoituksissa nousee muun muassa esiin, kuinka lastensuojelulaitoksen kuri ja säännöt olivat tiukat ja nuorten oleminen rajoitettua. Rajoittamisen kohteeksi nousevat muun muassa kaverisuhteet ja pukeutuminen, vaikka tiukkaa kuria ja sääntöjä ei aina tarkemmin määritellä. Riitta Laakso (2016) kuvaa samansuuntaisesti tutkimuksessaan, kuinka huostaanoton myötä nuoret kokivat yhdeksi muutokseksi säädellyksi muuttuneen arjen, joka ilmeni erityisesti joustamattomina sääntöinä joissain lastensuojelulaitoksissa, ei niinkään varsinaisina lastensuojelulain mukaisina rajoittamistoimenpiteinä. Sijaishuoltopaikan säännöt tulevat esiin myös norjalaisessa tutkimuksessa, jossa nuoret kuvasivat lastensuojelulaitosten selkeiden ja merkitykselliseksi koettujen sääntöjen, joita kaikki työntekijät sovelsivat, tuovan turvaa ja ennustettavuutta. Merkityksettömäksi koetut säännöt, kuten pukeutumisen kontrollointi, näyttäytyivät puolestaan nuorille alentavina ja aiheuttivat muun muassa turhautumista. (Reime & Tysnes 2021, 19.) Moniulotteinen arjen kontrolli tulee selkeästi esiin seuraavassa aineisto-otteessa:

”Laitoksessa kuri oli tiukkaa ja nuorilla ei ollut juuri mitään oikeuksia, emmekä niistä mitä olisi meille kuulunut tiedetty. Sosiaalityöntekijöille oli turha kertoa sillä usein leima oli vaan että nuori se keksii kaikenlaista. Meidän pukeutumista kontrolloitiin, etenkin tyttöjen ettei rintavako saa näkyä tai hame olla liian lyhyt, lävistyksiä yms ei saanut olla, ei omia puhelimia. Ja niitäkin mitä laitoksesta soitettiin oli joku korvana kuuntelemassa.” (kirjoittaja 15, N30+)

Kirjoittaja kuvaa laitoksen kurin olleen tiukkaa ja nuorten olleen siellä vailla oikeuksia, eivätkä nuoret olisi edes tienneet heille kuuluvista oikeuksista. Oikeuksien puute ja niistä tietämättömyys luo merkittävää valtasuhdetta nuoren ja laitoksen henkilökunnan välille. Tätä vahvistaa kirjoittajan kuvaus siitä, että sosiaalityöntekijöille oli turha kertoa asiasta, sillä usein nuori leimattiin niin, että ”nuori se keksii kaikenlaista”. Näin nuori asemoidaan alisteiseen asemaan suhteessa lastensuojeluun, mikä on omiaan vahvistamaan nuoren identiteettiä hallinnan kohteena olemisesta. Kirjoittajan kuvaukset siitä, että laitoksessa heidän pukeutumistaan kontrolloitiin monin tavoin, puhelimia ei saanut olla ja puheluja kuunneltiin, voidaan tulkita rakentavan nuorelle asemaa jatkuvan tarkkailun kohteena olemisesta. Vaikka lastensuojelulaitoksessa ilmenevä kontrolli ei pääasiassa saa huolenpitoon liittyviä merkityksiä, tulee yhdessä kertomuksessa näkyväksi huolenpito osana institutionaalista järjestystä:

Arki lasten kodissa oli joka päivä samaa eli herätys aamupala, koulu,(toisessa laitoksessa ei ollut koulua joten tein jotain tehtäviä sielä.), lounas, ”hilkku” eli hiljainen tunti jolloin kaikki ovat 1h huoneessaan tarkoituksena

tehdä läksyjä. Sitten saimme katsoa televisiota tai viettää aikaa. Sellaista perus ”perhe arkea”. Sitten ruokaa taas, ja kahvia sai juoda jonkun aikaa. Sitten jos oli joku erikoisempi päivä niin pääsimme käymään [[kaupungin C]] keskustassa. Ulos emme päässeet ilman hoitajaa.” (kirjoittaja 12, N28–29)

Edeltävässä aineisto-otteessa rakentuu kuva lastensuojelulaitoksen elämästä hyvin toisena kirjoittajan kuvatessa elämää samanlaiseksi joka päivä, johon kuului herätys, aamupala, koulunkäynti, lounas sekä ”hilkku” eli hiljainen tunti, jonka jälkeen nuoret saivat katsoa televisiota tai viettää aikaa. Kirjoittaja kuvaa elämänsä lastensuojelulaitoksessa olleen perus ”perhearkea”. Näin lastensuojelulaitoksen elämä merkityksellistyy kirjoittajan puheessa tavalliseksi elämäksi, jolloin laitoksen säännelty arki näyttäytyy huolta pitävänä. Kirjoittaja jatkaa kuvaamalla elämäänsä sijaishuollossa tavallisten toimintojen kautta, joita kuitenkin säännellään institutionaalisesti. Institutionaalinen sääntely nousee esiin muun muassa kuvauksissa ”kahvia sai juoda jonkun aikaa” ja ”ulos emme päässeet ilman hoitajaa”.

5.3 Riippumaton nuori

Aineistosta oli paikannettavissa nuoren selkeä vastustus suhteessa kontrolloivan sijaishuollon diskurssiin ja sitä myöten hallinnan kohteena olemiseen. Olen nimennyt tämän vastustuksen vapauden diskurssiksi. Diskurssi rakentuu pitkälti hatkaamiseen liittyviksi puhetavoiksi, joissa hatkaaminen näyttäytyy laitoksen säännöistä ja kontrollista vapautumisena sekä kokeilun- ja näyttämisen haluna. Tässä diskurssissa nuorelle rakentuu identiteetti riippumattomana. Riippumattoman nuoren identiteetti tulee aineistossa näkyväksi nuoren vastustuksena hatkaamisen avulla suhteessa hallitun nuoren identiteettiin. Vastustus ilmenee myös Rana Karamin ja Maria Robertin (2013) tutkimuksessa, jossa yhdeksi hatkaamiseen liittyviksi tekijöiksi nousi nuorten pyrkimys saada kontrolli omasta elämästä sekä itsenäisyys ja itsemääräämisoikeus takaisin, sillä nuoret kokivat olevansa objekteja lastensuojelujärjestelmässä (Karam & Robert 2013, 74). Vastustuksen avulla nuori irtautuu institutionaalisesta laitosympäristöstä ja samalla ottaa etäisyyttä lastensuojelujärjestelmään asemoiden itsensä kontrollista vapaaksi. Olen tulkinnut riippumattoman nuoren identiteetin olevan nuoren itse rakentama, ja se rakentuu nimenomaan lastensuojelusta irtautumisena hatkaamisen avulla.

Riippumattoman nuoren identiteetti muodostuu aineistossa lastensuojelulaitoksen säännöistä ja kontrollista irtautumisesta ja määrittelyvallasta vapautumisesta, vapauden kokemisesta sekä omaehtoisen toimijuuden rakentumisesta. Nämä piirteet esiintyvät aineistossa osin päällekkäisinä, mutta ne kaikki tuovat oman kulmansa nuoren identiteetin rakentumiseen, minkä vuoksi niiden tarkastelu erillisinä on tärkeää. Omaehtoisen toimijuuden voisi ajatella olevan ristiriidassa foucault’laisen toimijuuskäsityksen kanssa (Burr 2015, 140–141), mutta se ei nähdäkseni ole, sillä tutkijana en ota kantaa nuorten toimijuuden rakentumiseen hatkareissujen tai sijaishuollon aikana, vaan tarkastelen omaehtoista toimijuutta diskursiivisesti rakentuneena.

Säännöistä ja kontrollista irtautuminen näyttäytyy aineistossa institutionaalisten toimenpiteiden sekä laitoksen rajoittavan ympäristön vastustamisena. Eräs kirjoittaja kuvaa kuinka lähti hatkaamaan kuukausien peräkkäisten liikkumisvapauden rajoittamispäätösten jälkeen, sillä kuukausia kestänyt virikkeetön makoilu oli raskasta yhdistettynä sijaishuoltopaikassa tapahtuvaan kaltoinkohteluun. Toinen mainitsee, että perheen ja ”hyvien ja selväpäisten kavereiden” näkemisen rajoittaminen sai hänet hatkaamaan. On merkillepantavaa, että asettuessaan hatkaamisen avulla riippumattomaksi laitoksen kontrolloivasta ympäristöstä, nuori usein liittyy osaksi jotain muuta yhteisöä tai tulee riippuvaiseksi lastensuojelun ulkopuolisista ihmisistä.

”Sitten ekan hatka reissun jälkeen oli kuukauden lvr yhteydenpitokieltojen kanssa ilman puhelinta, ei mitään vapauksii ku huoneessa istuminen ja tää tuntu liiotellulta, koska eihän tää mitään nuorille opeta. Tuli sitä sit myöhemmin lähetty vielä kerran hatkaamaan, molemmat kerrat oli sitä että piiloteltiin kavereitten luona eikä vastailtu aikuisten viesteihin koska ei haluttu jäädä kiinni. Täällstä vapautta ei laitokses ollu tuntenu, nii ei halunnu sen sit loppuvan.” (kirjoittaja 18, N22–23)

Edeltävässä aineisto-otteessa kirjoittaja tuo esiin edellisen hatkareissunsa seuraukset, eli kuukauden kestänyt liikkumisvapauden rajoitus sekä yhteydenpitokielto ilman puhelinta, jolloin hän oli ainoastaan vapaa istumaan huoneessaan. Kirjoittaja kuvaa, kuinka ”tää tuntu liiotellulta, koska eihän tää mitään nuorille opeta”. Tämä rakentaa käsitystä siitä, että rajoitustoimenpiteet toimivat nuoren diskursiivisessa todellisuudessa nuorelle tarkoitettuna rangaistuksena, jonka tulisi opettaa nuorelle jotain. Kirjoittaja jatkaa kuvaamalla, kuinka hatkareissut koostuivat kavereiden luona piilottelusta, eikä aikuisten viesteihin vastattu, sillä ei haluttu jäädä kiinni. Lopuksi kirjoittaja tuo esiin, että laitoksessa ei tuntenut sellaista vapautta kuin hatkareissuilla, eikä hän siten halunnut vapauden loppuvan.

Kirjoittajan kuvaus kavereiden luona piilottelusta luo nuorelle jonkinlaisen riippuvuuden suhteessa hänen kavereihinsa, jolloin hatkareissuilla ilmenevä vapauden tunne rakentuu nimenomaan laitoksen institutionaalisista olosuhteista, kuten vapauden puutteesta ja rajoitustoimenpiteistä, irtautumisen ympärille. Tutkimuksissa on tunnistettu, että osasyys hatkaamiseen on vapauden tavoittelu (esim. Lehtonen & Telén 2013, 19, 22–23).

Laitoksen määrittelyvallasta irtautuminen näyttäytyy aineistossa kuvauksina kapinallisuudesta sekä oman position uudelleenmäärittelystä kontrollista irtautumisen jälkeen. Eräs kirjoittaja esimerkiksi kuvaa, kuinka hatkan aikana koki olevansa vapaa, normaali, osittain turvassa, sekä ihminen, joka elää ja jolla on merkitys. Laitoksen määrittelyvallasta irtautumista voidaan tulkita myös aikaisemmin esiin nousseina kuvauksina säännöistä ja kontrollista irtautumisena sekä niistä rakentuvana vapautena, sillä ne tuovat näkyväksi nuoren vastustuksen suhteessa laitostuutioon. Seuraavassa aineisto-otteesta tulee näkyväksi moninaiset tavat vastustaa laitoksen määrittelyvaltaa:

”Myöhemmin 17-vuotiaana hatkasin toisesta laitoksesta. Sekin oli osittain pahan olon karkuun juoksemista, mutta myös kokeilunhalua, rajojen testausta, kavereiden kanssa pelleilyä ja päihteitä. Oli kova tarve näyttää olevansa jotakin. Oli kova tarve näyttää aikuisille, että minäkin osaan pelleillä. Etten ole vain se kiltti tyttö.” (kirjoittaja 21, N20–21)

Edeltävässä aineisto-otteesta kirjoittaja tuo esiin, kuinka hatkasi myöhemmin 17-vuotiaana toisesta laitoksesta. Tätä edeltävästi kirjoittaja oli tuonut kertomuksessa esiin, kuinka ensimmäiset hatkareissut johtuivat siitä, että hänellä oli todella paha olla. Kirjoittaja kuvaa, kuinka tälläkin kertaa hatkaaminen oli osittain pahan olon karkuun juoksemista, mutta myös ”kokeilunhalua”, ”rajojen testausta”, ”kavereiden kanssa pelleilyä” ja ”päihteitä”. Nämä ilmaukset rakentavat kuvaa nuoresta, joka ei asetu lastensuojelun institutionaaliin rajoihin, vaan pyrkii itse määrittämään toimintaansa. Tämän tulkitsen laitoksen määrittelyvallasta irtautumiseksi. Irtautumista vahvistavat vielä kirjoittajan kuvaus siitä, että hänen oli kova tarve näyttää aikuisille, että myös hän osaa pelleillä, ettei hän ole vain se ”kiltti tyttö”. Näin nuori etäännyttää itsensä lastensuojelulaitoksessa hänelle määritellystä identiteetistä ja positioiden uudelleen laitoksen ulkopuolisessa kontekstissa. Tämä vahvistaa nuoren pyrkimystä asettua laitoksen määrittelyvallan ulkopuolelle.

Omaehtoinen toimijuus osana nuoren identiteettiä rakentuu laitossympäristöstä irtautumisen myötä. Omaehtoisuuden rakentumisen olen tulkinnut muodostuvan aineiston kuvauksista, joissa kuvataan hatkaamisen myötä koettua vapautta ja joissa nousee esiin

nuoren mahdollisuudesta itse päättää asioistaan ja toiminnastaan suhteessa lastensuojeluun ja laitossympäristöön.

”Hatkaaminen toi elämään vapautta ja jännitystä. Sillä hetkellä ei osannut ajatella muiden tunteita tai miten huolissaan jotkut voivat olla kun on kateissa. Silloin irtaantui säännöistä ja päätti itse omista menemisistä.” (kirjoittaja 24, N26–27)

Edeltävässä aineisto-otteessa kirjoittaja tuo ensin esiin, kuinka hatkaaminen toi hänen elämäänsä vapautta ja jännitystä. Vapauden ja jännityksen kuvaaminen osana hatkareisua rakentaa kuvaa ennakoitavasta ja säännellystä elämästä lastensuojelulaitoksessa, jonka vastakohdaksi hatkaaminen asettuu. Laakso (2019a, 11–12) on tulkinnut hatkaamisen voivan olla nuoren keino palauttaa oma toimijuus tilanteissa, joissa hänellä on vain vähän päätäntävaltaa itseään koskevilla asioilla sijaishuollossa.

Kirjoittaja jatkaa mainitsemalla, kuinka hän ei sillä hetkellä osannut ajatella muiden tunteita eikä sitä, millaista huolta kateissa oleminen saattoi muissa aiheuttaa. Lopuksi kirjoittaja tuo esiin, kuinka hän hatkassa ollessaan irtaantui säännöistä ja päätti itse omista menemisistään. Nämä kuvaukset rakentavat nuorelle etäisyyttä suhteessa ”muihin”, joiksi olen tulkinnut huolta pitävät aikuiset nuoren elämässä, mikä korostaa omaehtoista toimijuutta ja siten nuoren omaa roolia identiteetin rakennusprosessissa. Toisaalta kirjoittajan kuvaus siitä, kuinka hän ”ei osannut ajatella muiden tunteita” ei kuitenkaan rakenna täydellistä etäisyyttä suhteessa lastensuojeluun verrattuna vaikkapa siihen, jos kirjoittaja käyttäisi ilmausta ”ei halunnut ajatella muiden tunteita”.

5.4 Näkymätön nuori

Aineistoa lukiessani huomasin, että kirjoittajat kuvasivat sijaishuoltoa paikoin välinpitämättömyyden ja nuorten tarpeiden ohittamisen kautta vailla hoivan, turvan ja huolenpidon ulottuvuuksia. Nimesin tämäntyyppisen tavan kuvata ja merkityksellistää sijaishuoltoa välinpitämättömän sijaishuollon diskurssiksi. Välinpitämättömän sijaishuollon diskurssia rakentavat kirjoittajien kuvaukset siitä, että heidän vointiaan ja tarpeitaan ei otettu laitoshoidossa huomioon. Kirjoittajat toivat myös esiin yksinäisyyden kokemuksiaan, jotka muodostuivat suhteessa laitoksen ohjaajiin ja laitoksen toisiin nuoriin sekä omiin läheisiin. Muutamissa kertomuksissa kyseenalaistettiin laitoshoidon tarpeellisuutta,

mutta yhdessä tuotiin esiin, kuinka laitoksesta hatkaaminen kuvautui ainakin osittain keino-
nona jatkaa pian päättyvää sijoitusta.

Välinpitämättömän sijaishuollon diskurssissa nuorelle rakentuu identiteetti näkymättömänä. Näkymättömän nuoren identiteetille tyypillistä on kokemukset sivuutetuksi tulemisesta, yksinäisyydestä sekä siitä, ettei itsestä välitetä. Nämä identiteettiä rakentavat piirteet esiintyivät aineistossa usein limittäisinä ja olivat paikannettavissa osin samoista ilmauksista ja aineisto-otteista. Aineistossa tulee monin paikoin esiin, kuinka nuoret eivät olisi halunneet tulla kohdatuiksi näkymättömänä, mikä viittaa siihen, että identiteetti rakentuu nuorelle ulkoapäin annettuna osana laitostuottia. Tätä vahvistaa aineistossa olleet kuvaukset siitä, kuinka näkymättömyyttä voitiin vastustaa hatkaamisen avulla. Myös Laakson (2019b, 71) tutkimuksessa ilmenee, kuinka nuoret pyrkivät omalla käytöksellään, kuten karkaamalla sijaishuoltopaikasta, vaikuttamaan tilanteisiin, joissa he kokivat mielipiteidensä tulevan sivuutetuksi. Eräs kirjoittaja nostaa esiin sivuutetuksi tulemisen kokemustaan kuvaamalla, kuinka olisi kaivannut laitoksen aikuisia sekä heidän huomiotaan ja välittämistään, mutta aikuisten aika kului vain hatkojen ja muiden ”pelleilyjen” selvittämiseen, minkä vuoksi päätyi itsekin hatkaamaan. Toinen tuo esiin tarpeiden ja toiveiden ohittamisen:

”Sijaishuoltopaikassa ei suhtauduttu kovin myötätuntoisesti hatkailuun ja koen, että tarpeeni sen taustalla ohitettiin täysin. [...] Uskon, että hatkaamista olisi ehkäissyt se, että tarpeeni ja toiveeni olisi otettu huomioon sijaishuoltopaikoissani ja sääntöjä olisi mukautettu yksilöllisemmiksi. (kirjoittaja 27, N26–27)

Edeltävässä aineisto-otteessa kuvataan, kuinka näkymättömyyden kokemus syntyy kirjoittajan mukaan hänen hatkaamisen taustalla olleiden tarpeidensa täydellisestä ohittamisesta. Kirjoittaja tuo esiin, kuinka hatkaamista olisi todennäköisesti ehkäissyt hänen tarpeidensa ja toiveidensa huomioonottaminen sekä yksilöllisemmät säännöt. Toive yksilöllisemmistä säännöistä viittaa siihen, että nuori on kokenut tulleen kohdatuksi geneerisesti, kuten kuka tahansa lastensuojelulaitoksessa asuva nuori. Aineisto-otteesta piirtyy kuva, että nuori ei olisi halunnut tulla kohdatuksi näkymättömänä, mutta sijaishuollon kontekstissa hänet asemoidaan näkymättömän positioon. Näin identiteetti syntyy nuorelle annettuna suhteessa sijaishuoltopaikan sosiaaliseen ympäristöön. Otteesta on kuitenkin tulkittavissa nuoren vastustus suhteessa annettuun identiteettiin, sillä hatkaamisen avulla nuoren on mahdollista rakentaa itselleen muita identiteettejä asemoitumalla toisenlaisiin positioihin.

Toinen näkymättömän nuoren identiteetille tyypillinen piirre rakentuu kokemuksesta, jossa nuori kokee, ettei hänestä välitetä. Tämä esiintyi aineistossa osittain päällekkäin sivuutetuksi tulemisen kanssa. Tarkastelen niitä kuitenkin erillisenä osana identiteetin muodostumista, sillä nuoren kokemus siitä, ettei hänestä välitetä, näyttäytyi kokonaisvaltaisempaan kuin sivuutetuksi tuleminen, kuten seuraavassa aineisto-otteessa ilmenee:

”Ohjaajia ei kauheesti kiinnostanu, jos oli hatkoilla. Tekivät aina poliisille ilmoituksen, mutta ohjaajat ei ettinyt tai soitellut perään. Hatkojen aikana pyörin jossain porukoissa kaupungilla. Huumeitakin pyöri porukassa. Laitoksessa ei kauheesti sekään kiinnostanut ohjaajia. Laitoksessa oli huonot ol-tavat.” (kirjoittaja 30, N18–19)

Edeltävässä aineisto-otteessa nuoresta rakentuu kuva henkilönä, josta ei välitetä. Kirjoittaja kuvaa, kuinka laitoksen ohjaajia ei erityisemmin kiinnostanut nuoren hatkaaminen, sillä ohjaajat eivät etsineet tai soitelleet nuoren perään, vaan tekivät aina vain poliisille ilmoituksen hatkanneesta nuoresta. Tämä rakentaa käsitystä muodollisesta kiinnostuksesta nuorta kohtaan jättäen huomioimatta nuoren todellisen hyvinvoinnista huolehtimisen ja sen varmistamisen. Tätä vahvistaa nuoren toteamus, jossa hän mainitsee huumeitakin pyörineen porukassa, jonka kanssa ”pyöri” hatkan aikana, mutta joka ei ”kauheesti sekään kiinnostanut ohjaajia”.

Yksinäisyys näyttäytyi aineistossa suhteessa sijaishuoltopaikan henkilökuntaan, toisiin nuoriin sekä muihin nuorelle läheisiin ihmisiin, mikä osaltaan piirtää nuorelle identiteettiä näkymättömänä. Eräs kirjoittaja kuvaa, kuinka koki olevansa yksin lastensuojelulaitoksessa, vaikka talo oli koko ajan täynnä ihmisiä. Näin yksinäisyys tulee näkyväksi osana laitoksen institutionaalista ympäristöä, kuten seuraavassakin aineisto-otteessa ilmenee:

”Sijaishuoltopaikkani oli kauempana [[kaupungista]], yksityinen ja ”kodin omainen” laitos. [...] Arki meni koulussa ja iltapäivisin harrastuksien parissa. En tullut ohjaajieni kanssa toimeen, paitsi omahoitajani kanssa. Ohjaajat vaihtuivat usein ja oli myös paljon ”osa-aikaisia” ohjaajia. Koin, että en saanut heihin mitään yhteyttä eikä he varmastikaan minuun. Laitoksessa oli samaan aikaan yksi poika joka oli samanikäisen myös minun luokallani. Ainoastaan hänestä koin, että hän oli ystäväni mutta hänkin lopulta muutti pois.” (kirjoittaja 2, N26–27)

Tämä aineisto-ote tuo selkeästi esiin lastensuojelulaitoksen institutionaaliset ulottuvuudet, jotka rakentavat nuorelle positiota yksinäisenä. Kirjoittaja kuvaa, kuinka sijaishuoltopaikka oli yksityinen ja ”kodin omainen” laitos. Kodinomaisuuden käsitettä ei avata tarkemmin, mutta sen käyttö lainausmerkeissä tuottaa käsitystä laitoksesta, jossa on

pyritty kodinomaisuuteen, mutta joka ei kuitenkaan vastaa nuoren käsitystä kodista. Kirjoittaja tuo tämän jälkeen esiin, kuinka arki lastensuojelulaitoksessa piirtyi koulunkäynnin sekä harrastusten ympärille, joita voidaan pitää tavanomaisina nuoren arkea rakentavina ja nuoruuteen kuuluvina asioina. Tästä huolimatta lastensuojelulaitos näyttäytyy nuorelle institutionaalisena ympäristönä. Kirjoittaja mainitsee, kuinka lastensuojelulaitoksen ohjaajat vaihtuivat usein ja laitoksessa oli paljon ”osa-aikaisia” ohjaajia. Kirjoittaja kuvaa, kuinka ei saanut ohjaajiin yhteyttä eivätkä ohjaajat saaneet varmastikaan yhteyttä myöskään häneen. Näin nuori asemoituu yksinäisen positioon laitoksen institutionaalisissa suhteissa, joka piiryy suhteessa vaihtuviin ja osa-aikaisiin ohjaajiin, joihin nuori ei koe saavansa yhteyttä.

Lastensuojelulaitoksen institutionaalinen ulottuvuus tulee näkyväksi myös aineisto-otteen kohdassa, jossa kirjoittaja tuo esiin samassa laitoksessa asuneen ja samalla luokalla olevan pojan, joka oli hänen ainoa ystävänsä, mutta joka lopulta muutti pois. Näin nuoren positiota yksinäisenä vahvistaa lastensuojelulaitoksen rakentuminen nuoren puheessa institutionaalisena tilana ja paikkana, jonne muuttaa ja josta muuttaa pois lapsia ja nuoria riippumatta laitoksessa asuvien lasten ja nuorten mielipiteistä. Nämä havainnot saavat tukea Katariina Löfblomin ja kumppaneiden tutkimuksesta (2024), jossa he nostavat esiin sosiaalisten suhteiden institutionaalisen ulottuvuuden sijaishuoltopaikassa, mikä vaikutti nuorten kokemuksiin tilasta sijaishuoltopaikassa. Sosiaaliset suhteet muovasivat nuorten kokemuksia muassa siten, että sijaishuoltopaikan nuoret tulivat hyvin erilaisista taustoista ja saattoivat henkilökunnan ohella vaihtua yllättäen, mikä vaikutti suhteiden rakentumiseen sekä tilan kokemiseen. (Löfblom ym. 2024, 385–387.)

5.5 Tavallinen nuori

Kirjoittajat rakensivat aineistossa suhdetta ”normaaliin” elämään ja kuvasivat liittymistä toisiin ihmisiin. Kutsun tällaisista kuvauksista muodostunutta tapaa kuvata sijaishuoltoa, hatkaamista sekä omaa paikkaa suhteessa niihin, osallisuuden diskurssiksi. Sijaishuolto saa tässä diskurssissa huolenpitoon liittyviä merkityksiä, sillä sitä kuvataan tavallisuuden sekä huolenpidon kautta. Myös nuorten väliset sosiaaliset suhteet nousevat keskeiseen rooliin, ja ne näyttäytyvät nuorille tärkeinä ja kannattelevina elementteinä. Hatkaaminen näyttäytyykin haluna viettää kavereiden kanssa aikaa ja olla osana kaveriyhteisöä.

Kirjoittajien kuvaukset ”normaalista” elämästä puolestaan liittävät nuoret osaksi jotain normaalina pidettyä, mutta normaali saa kiinnostavalla tavalla aineistossa monenlaisia merkityksiä, eikä sitä aina määritellä tarkemmin, minkä vuoksi käytän käsitettä ”normaali” lainausmerkeissä. Voidaan siis pohtia, mikä on se ”normaali” elämä, jota aineistossa kuvataan, kenen ehdoilla sitä eletään ja kuka sen määrittelee.

Osallisuuden diskurssissa nuorelle rakentuu identiteetti tavallisena nuorena. Tavallisen nuoren identiteettiä rakennetaan tuomalla esiin kaverien merkitys omassa elämässä sekä liittymällä osaksi kaveriyhteisöä ja sen ajanviettotapoja, minkä olen tulkinut pyrkimykseksi elää tavallista nuoruutta lastensuojeluympäristöstä huolimatta, ja siten vastustaa poikkeavuutta. Tulkintani mukaan nuoren identiteetti rakentuu siten tavallisena suhteessa vertaisiinsa. Seuraavassa aineisto-otteessa kirjoittaja rakentaa kuulumista kaveriyhteisöönsä ja ilmentää myös suoraan halunsa elää nuoruutta, joka mahdollistuu hatkaamisen avulla:

”Hatcareissuina olin joko ulkona juomassa tai menin kotibileisiin kavereitteni kanssa. Kerran menin toiseen kaupunkiin kaverini luo. Minulle ei tullut mitään rangaistuksia hatkaamisesta, infosin aina laitokselle että en ole tulossa yöksi kotiin vaan olen kaverilla. En kokenyt syyllisyyttä hatkaamisesta, sillä halusin ns elää nuoruutta ja pitää hauskaa kavereideni kanssa, koska laitoksen kotiintuloajat olivat omasta mielestä liian aikaisin kesällä. Välillä kyllä tulin keskellä yötä laitokselle takaisin nukkumaan.” (kirjoittaja 4, N18–19)

Edeltävässä aineisto-otteessa kirjoittaja kuvaa, kuinka oli hatcareissuilla ulkona juomassa tai kotibileissä kavereidensa kanssa. Kirjoittaja tuo esiin, kuinka hänelle ei tullut mitään rangaistuksia hatkaamisesta ja viestitti aina laitokselle, ettei ole tulossa yöksi kotiin, vaan on kavereilla. Rangaistukset voidaan tässä kontekstissa tulkita rajoitustoimenpiteiksi, joita nuorelle saatetaan hatcareissun jälkeen asettaa. Kirjoittaja jatkaa kertomalla, kuinka ei kokenut syyllisyyttä hatkaamisesta, sillä hän halusi elää nuoruutta ja pitää hauskaa kavereidensa kanssa, sillä laitoksen kotiintuloajat olivat hänestä liian aikaisin kesällä. Tämän voisi tulkita rakentavan nuoren identiteettiä hallittuna, mutta aikaisempi kuvaus siitä, että hatkaamisesta ei tullut rangaistuksia ja käsite ”kotiintuloajat” viittaavat tavanomaiseen nuoruuteen kuuluvista rajoista. Kirjoittajan kuvaus siitä, että ”halusi elää nuoruutta” ilmentää nuoren pyrkimystä olla osana tavanomaisena pidettyä nuoruutta, johon kuuluu nuoren diskursiivisessa todellisuudessa hauskan pitäminen kavereiden kanssa, ulkona juominen ja kotibileissä käyminen. Myös muissa tutkimuksissa on todettu nuoren halun viettää normaalia teini-ikäisen elämää olevan yksi hatkaamiseen johtavista tekijöistä

(Byers ym. 2023, 808–809). Liittyminen osaksi kaveryhteisöä saattoi tapahtua myös painostuksen myötä:

”Joskus lähdin hatkoille myös muiden laitosnuorten painostuksesta. Nuorille kaverit on todella tärkeitä ja nuori keksii kyllä keinot nähdä niitä, jos sitä/yhteydenpitoa yritetään liiaksi rajoittaa.” (kirjoittaja 8, N26–27)

Edeltävässä aineisto-otteessa kirjoittaja kuvaa, kuinka joskus hatkareissujen syynä oli muiden laitosnuorten painostus. Tämä tulee esiin myös englantilaisessa tutkimuksessa, jossa nousee esiin, että jotkut nuorista hatkasivat sijaishuoltopaikastaan osana ryhmäpalkoa saadakseen hyväksyntää uhkaaviksi koetuilta laitoksessa asuvilta nuorilta (Bional & Wade 2000, 217). Aineisto-ote jatkuu kirjoittajan kuvauksella siitä, kuinka kaverit ovat nuorille todella tärkeitä ja nuori ”keksii kyllä keinot nähdä niitä”, mikäli yhteydenpitoa kavereihin yritetään rajoittaa liikaa. Aineisto-otteesta piirtyy kuva tilanteesta, jossa nuori hatkaa halusta kuulua joukkoon ja saada hyväksyntää muilta laitoksessa asuvilta nuorilta ja siten näyttäytyä tavallisena osana vertaisryhmäänsä.

Kaveryhteisöön ja tavanomaiseen nuoruuteen liittymisen ohella tavallisen nuoren identiteettiä rakentavat myös kuvaukset ”normaalista” elämästä sijaishuollossa ja hatkan aikana sekä sijaishuollon esittäminen huolta pitävänä ja tavallisena. Näin tavallisen nuoren identiteettiä rakennetaan suhteessa laajempaan yhteiskunnalliseen viitekehykseen sen lisäksi, että nuori pyrkii näyttäytymään tavallisena omassa kaveryhteisössään. Eräs kirjoittaja esimerkiksi tuo esiin, kuinka laitoksesta sijaisperheeseen muuttamisen jälkeen häntä kuultiin ja sopivat rajat mietittiin yhdessä. Tavallisuus ja huolenpito tulevat näkyväksi selkeästi myös seuraavassa aineisto-otteessa:

”Laitoksessa oli kotiintuloajat ja suurimmalla osalla kavereista niitä ei ollut, joten tästä syystä jätin menemättä välillä useammaksi päiväksi. Laitos oli hyvä, siellä oli mukava asua, ihanat hoitajat ja kivat laitossisarukset. Kävin pitkään siellä käymässä poismuuton jälkeenkin moikkaamassa hoitajia.” (kirjoittaja 10, N30+)

Edeltävässä aineisto-otteessa kirjoittaja kuvaa kuinka hän jätti välillä menemättä laitokseen useammaksi päiväksi, sillä laitoksessa oli kotiintuloajat, joita suurimmalla osalla hänen kavereistaan ei ollut. Käsite ”kotiintuloajat” viittaa edelleen nuoruuteen kuuluvista tavallisista rajoista ja rakentaa kuvaa laitoksesta nuorelle läheisenä paikkana. Kirjoittaja jatkaa kuvaamalla, kuinka laitos, jossa asui, oli hyvä, ja siellä oli ihanat hoitajat sekä kivat laitossisarukset. Hoitajien kuvaaminen ihanina ja muiden laitoksessa asuvien nuorten kuvaaminen käsitteellä ”laitossisarukset” ilmentävät sijaishuollon huolenpidon

ulottuvuutta, ja rakentavat nuorelle kuulumista sijaishuoltopaikkaan ja -yhteisöön, jolloin elämä sijaishuollossa näyttäytyy melko tavanomaisena.

Kuvaukset ”normaalista” elämästä merkityksellistyvät eri tavoin, ja niitä esiintyi kolmen kirjoittajan kerronnassa. Eräs kirjoittaja tuo esiin, kuinka elämä sijaishuoltopaikassa oli normaalia, mutta oma muuttunut elämäntilanne ja sosiaaliset paineet johtivat hatkaamiseen ja muuhun huonoon käytökseen. Näin ”normaalin” ja poikkeavan välille rakentuu jännitteinen suhde. Toinen kuvaa, kuinka elämä sijaishuoltopaikassa oli normaalia, pääasiassa koulua. James Anglinin (2004) ryhmäkoteja koskevassa tutkimuksessa yksi kolmesta lapsen edun toteutumiseen pyrkivästä psykososiaalisesta prosessista oli asukkaiden normaaliuden tunteen kehittyminen ryhmäkotiympäristöstä huolimatta (Anglin 2004, 176–177, 179). Näin kokemus itsestä normaalina sijaishuollon kontekstissa voidaan nähdä tärkeänä. Kolmas tuo esiin normaalin merkityksen osana hatkareissua:

”Arki oli hatkassa hyvin hetkistä koskaan ei tiennyt mitä päivä tuo tulessaan ja mitä tapahtuu. Itse elin myös hyvin normaalia arjellista elämää esim. siisteyden suhteen.” (kirjoittaja 9, N30+)

Edeltävässä aineisto-otteessa kirjoittaja ilmentää ensin hatkareissunsa kaoottisuutta kuvaamalla, että arki oli hatkassa hyvin hektistä, eikä koskaan tiennyt päivän kulkua ja tapahtumia etukäteen. Tämän jälkeen kirjoittaja tuo esiin, että hän eli myös hyvin ”normaalia arjellista elämää” esimerkiksi siisteyden suhteen. Näin kirjoittaja rakentaa eroa hatkareissun ennakoimattomuuteen ja rakentaa kuvaa ”normaalista” elämästä hatkareissujen tapahtumista huolimatta. Tämä voidaan tulkita myös poikkeavana olemisen vastustamiseksi.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä pro gradu -työssä olen tarkastellut lastensuojelun sijaishuollon ja hatkaamisen kontekstissa nuorille rakentuvia identiteettejä. Aineistona minulla oli 32 hatkaamista käsittelevää kertomusta, joissa jo aikuistuneet hatkaamista kokeneet henkilöt kuvasivat hatkakokemuksiaan sekä elämäänsä sijaishuollossa, useimmiten laitoshoidossa. Tutkimuskysymyksenäni oli: Millaisia identiteettejä hatkanneille nuorille rakentuu hatkakertomuksissa? Tutkimuksessa nojauduin tulkitsevan sosiaalisen konstruktionismin todellisuuskäsitykseen, tarkemmin Michel Foucault’n ajatuksiin perustuvaan makrokonstruktionismiin. Analyysimenetelmänä käytin foucault’laista diskurssianalyysiä, joka yhdessä makrokonstruktionistisen todellisuuskäsityksen kanssa antoi minulle mahdollisuuden tarkastella aineistossa muodostuvia diskursseja ja diskursseihin kytkeytyviä identiteettejä valtan näkökulma huomioon ottaen. Teoreettiseksi viitekehykseksi minulle muodostui tutkimusprosessin edetessä diskursiivisen identiteetin käsite, jolla viitataan identiteetin tilannekohtaiseen rakentumiseen puheessa, eri diskursseihin tukeutuen (esim. Burr 2015, 125–126). Diskursiivisen identiteetin ohella teoriataustani koostui lastensuojelun sijaishuoltoa sekä hatkaamista käsittelevistä tutkimuksista.

Analyysiä tehdessäni huomasin, että kirjoittajat saattoivat tukeutua puheessaan useisiin eri diskursseihin, jolloin samalle henkilölle rakentui useampia identiteettejä. Laitoshoito ja hatkaaminen toivat identiteettien tarkasteluun oman erityisen kontekstinsa, sillä sijaishuolto institutionaalisena ympäristönä määritteli analyysini perusteella identiteettien rakentumisen ehdot. Diskursiivisen identiteetin tarkastelussa onkin huomioitava ne historialliset ja institutionaaliset ympäristöt, joissa identiteettejä tuotetaan. On myös ymmärrettävää, että identiteetit voivat esiintyä toisilleen vastakkaisina ja niitä rakentavat moninaiset diskurssit, positiot ja käytännöt. (Hall 1999, 250–252.) Laitosympäristön vahva määrittelyvalta nuorten identiteettien rakentumiseen selittyy osin sillä, että aineiston keräämistä ohjasivat kysymykset elämästä sijaishuollossa sekä tapahtumista ja tunteista hatkareissun aikana.

Aineistosta paikansin viisi hatkaamiseen ja sijaishuoltoon kytkeytyvää diskurssia, ja jokaisessa diskurssissa nuorelle rakentui omanlaisensa identiteetti. Löytyneet diskurssit, identiteetit ja identiteettejä rakentavat piirteet ovat koottu vielä taulukkoon 1.

Taulukko 1: Kooste nuorten identiteeteistä, niitä rakentavista piirteistä sekä niihin liittyvistä diskursseista

DISKURSSI	IDENTITEETTI	IDENTITEETTIÄ RAKENTAVAT PIIRTEET
Turvan diskurssi	Haavoittuva nuori	Turvattomuus, pelokkuus, psyykkinen huonovointisuus, eläminen arvaamattomissa olosuhteissa hatkan aikana
Kontrolloivan sijaishuollon diskurssi	Hallittu nuori	Institutionaalisten toimenpiteiden ja päätösten sekä lastensuojelulaitoksen arjen sääntöjen ja kontrollin kohteena oleminen
Vapauden diskurssi	Riippumaton nuori	Lastensuojelulaitoksen kontrollista ja säännöistä irtautuminen, laitoksen määrittelyvallasta vapautuminen, vapauden kokeminen, omaehtoinen toimijuus
Välinpitämättömän sijaishuollon diskurssi	Näkymätön nuori	Sivuutetuksi tuleminen, yksinäisyys, kokemus ettei itsestä välitetä
Osallisuuden diskurssi	Tavallinen nuori	Liittyminen osaksi kaveriyhteisöä, elämän kuvaaminen ”normaalina”, sijaishuollon kokeminen huolta pitävänä ja tavallisena

Haavoittuvan nuoren identiteetti rakentui aineistossa sekä hatkaamisen että sijaishuollon kontekstissa. Se rakentui turvan diskurssissa, joka näyttäytyi analyysin perusteella aineiston vahvimpana diskurssina ja saavutti siten tässä tutkimuksessa hegemonisen aseman. Turvan ja turvattomuuden teemat linkittyivät myös muihin aineistossa ilmenneisiin diskursseihin, jolloin turvan diskurssin voidaan ajatella kehystävän muita diskursseja. Turvan diskurssi muodostui sisäisesti jännitteiseksi, sillä sekä sijaishuoltoon että hatkaamiseen liitettiin pääasiassa turvattomuuden tunteita ja kokemuksia. Sijaishuollon kuvaaminen turvattomuuden kautta ja nuoren identiteetin rakentuminen haavoittuvaksi tässä diskurssissa haastaa kulttuurista käsitystä sijaishuollosta hoivan ja huolenpidon tarjoajana.

On kuitenkin huomioitava, että aineistossa kuvatut kokemukset sijaishuollosta linkittyvät hatkaamiseen, jolloin sijaishuolto olisi voinut saada vahvemmin turvaan ja huolenpitoon liittyviä merkityksiä ja siten identiteetti rakentua toisenlaiseksi, mikäli kokemuksia olisi kysytty sellaisilta sijaishuollossa olleilta henkilöiltä, jotka eivät ole kokeneet hatkaamista. Hatkaamiselle tuotetut merkitykset turvan diskurssissa puolestaan vastaavat kulttuurisesti jaettuja ymmärrystapoja, joissa hatkassa oleva nuori nähdään haavoittuvana. Turvattomuus näyttäytyi tässä diskurssissa siis voimakkaasti kaksijakoisena. Sijaishuolto sekä hatkaaminen saivat kuitenkin myös turvaan liittyviä merkityksiä, joskin ne jäivät diskurssissa marginaaliin.

Hallitun nuoren identiteetti tuli myös selkeästi aineistossa esiin rakentuen kontrolloivan sijaishuollon diskurssin puhetapoihin. Sekä hallitun nuoren identiteetti että kontrolloivan sijaishuollon diskurssi liittyvät kaikista löytyneistä diskursseista lähimmin luvussa 3.1 esiintyneeseen laitosvallan käsitteeseen, siten, että hallitun nuoren identiteetti rakentui hyvin vahvasti laitosinstituution tuottamana ja sitä määritti laitosympäristössä esiintyvä moninainen kontrolli. Kontrolloivan sijaishuollon diskurssiin voidaan tulkita sisältyvän Foucaultin (2005) esille nostamaa kurinpitovaltaa, joka on läsnä kaikkialla ja jonka tavoitteena on normaalistaa (Foucault 2005, 240–249). Kurinpitovaltaan voidaan ajatella kuuluvaksi aineistossa esiin nousseet kuvaukset lastensuojelulaitosten säännöistä, kontrollista sekä rangaistuksista. Kuri tuottaa alistettuja ja ”kuuliaisia” ruumiita (Foucault 2005, 189). Kontrollin ja huolenpidon välistä suhdetta on myös nähdäkseni hedelmällistä pohtia, sillä yhtä kertomusta lukuun ottamatta kontrolli ei saanut huolenpitoon liittyviä merkityksiä. Tämä osin eroaa Turf Jakobsenin (2010) tarkastelusta, jossa lastensuojelulaitoksen sosiaalisesti rakentuneen arjen ja ympäristön kontekstissa tietyt toiminnot ja esineet saavat oman merkityksensä, ja esimerkiksi järjestystä ylläpitävät asiat voidaan nähdä huolenpitona. Laitosympäristössä institutionaalisen järjestyksen tuottamisen tavat, kuten tietty päivärytmi, muodostuvat usein itsestään selviksi toistojen kautta. (Jakobsen 2010, 219–222.)

Riippumattoman nuoren identiteetti tuli aineistossa näkyväksi eräänlaisena vastaidentiteettinä, johon tukeutumalla nuorelle tarjoutui mahdollisuus irtautua hallitun nuoren identiteetistä. Näin riippumattoman nuoren identiteettiin linkittyvä vapauden diskurssi, joka rakentuu laitoksen määrittelyvallasta sekä kontrollista irtautumisen ympärille, muodosti vastadiskurssin kontrolloivan sijaishuollon diskurssille. Burr (2015) muistuttaakin, että dominoivat diskurssit ovat alati vastarinnan kohteena, jolloin Foucault’n mukaan valta ja

vastustus kulkevat yhdessä (Burr 2015, 80, 128). Vapauden diskurssiin tukeutumalla nuorille tarjoutui mahdollisuus määrittää itseään omilla ehdoilla. Hallitun nuoren identiteetin vastustaminen riippumattoman nuoren identiteettiä rakentamalla voidaankin tulkita Juhilan (2004, 29–31) esiin nostaman leimaavan identiteetin vastustamiseksi. Epätoivottujen identiteettien vastustaminen ilmenee myös Elina Virokannaksen (2003) tutkimuksessa, joka käsittelee huumehoitoyksikössä olevien nuorten ja heidän kanssaan toimivien viranomaisten välisiä kohtaamisia. Osa tutkimuksen nuorista pyrki vastustamaan heille tarjottuja identiteettejä ja osa säilyttämään itsensä määrittelyoikeuden yksikön kontrollin keskellä (Virokannas 2003, 301–304, 312–314).

Hallitun nuoren ja riippumattoman nuoren identiteettien vastakkaisuus saa minut pohtimaan, olisiko riippumattoman nuoren identiteettiä mahdollista rakentaa laitosympäristössä hatkaamisen ulkopuolella ja siten ennaltaehkäistä hatkaamista. Tämä nähdäkseni edellyttäisi nuorten autonomian vahvistamista laitosympäristössä, siten kuin se olisi turvallisesti mahdollista. Haapala ja kumppanit (2023, 190) mainitsevatkin, että olisi tärkeää tarkastella, miten hatkaamiseen liittyviä nuorten kokemia positiivisia asioita voitaisiin tuoda turvallisesti osaksi sijaishuoltoa.

Näkymättömän nuoren identiteetti ja siihen kytkeytyvä välinpitämättömän sijaishuollon diskurssi olivat aineistosta suhteellisen helppo paikantaa. Nuoren identiteetti näkymättömänä näyttäytyi hallitun nuoren identiteetin ohella voimakkaasti institutionaalisissa käytännöissä tuotettuna ja nuoret pystyivät vastustaa identiteettiä hatkaamalla. On kiinnostavaa, että hatkaaminen näyttäytyi tässä tutkimuksessa nuorelle selkeänä tapana vastustaa epätoivottuja identiteettejä. Tämän voidaan tulkita viittaavan siihen, että lastensuojelulaitos institutionaalisena ympäristönä rajoittaa nuoren mahdollisuutta oman identiteettinsä rakentamiseen, jolloin hatkareissun aikana nuorelle tarjoutuu laajempia diskursiivisia resursseja identiteetin muodostukseen. Myös Virokannas (2003, 315) tuo esiin omassa tutkimuksessaan, kuinka nuorten identiteetin rakentaminen näyttäytyi rajoittuneelta suljetun huumehoitoyksikön kontekstissa niin, että kertoessaan viranomaisista nuoret asettivat itsensä vain harvoin tavoitteellisiksi toimijoiksi.

Aineistossa hajanaisimmin esiintyneelle osallisuuden diskurssille rakentuva tavallisen nuoren identiteetti toi kiinnostavalla esiin ”normaaliin” liittyviä merkityksiä, vaikka ”normaalia” ei määritelty kovin tarkasti. Ottaen huomioon lastensuojelun olevan institutionaalinen käytäntö, jossa puututaan sellaiseen lapsuuteen ja perhe-elämään, joka on ristiriidassa sosiaalisten ja kulttuuristen odotusten kanssa (Pösö 2010, 325) ja laitoshoidon

olevan lastensuojelun viimesijainen vaihtoehto (Eronen & Laakso 2019, 9), on nähdäkseni erityisen merkityksellistä, että nuoret kuvasivat itseään suhteessa ”normaaliin”. Se rakentaa kuvaa nuorten pyrkimyksestä olla osana tavallisia yhteiskunnallisia käytäntöjä ja vastustaa poikkeavuutta. Tämän lisäksi tavallisuutta rakennettiin osana omaa vertaisyhteisöä ja asettumalla osaksi huolta pitävää sijaishuoltoa, minkä voi myös osaltaan tulkita pyrkimykseksi ”normaalin” elämän korostamiseen laitossympäristöstä huolimatta.

Kuten jo johdannossa mainitsin, lastensuojelulakia ollaan uudistamassa, millä pyritään muun muassa siihen, että hatkaamiseen voitaisiin puuttua nykyistä paremmin. Uudistuksella mahdollistetaan myös sijaishuollon järjestäminen suljetussa ympäristössä sekä erityisen huolenpidon jaksojen pidentäminen nykyisestä 90 vuorokaudesta 180 vuorokauden mittaiseksi. Tässä tutkimuksessa muodostuneissa diskursseissa sijaishuolto sekä hatkaaminen saivat monenlaisia merkityksiä, minkä lisäksi diskursseissa muodostuneissa identiteeteissä nuoren asema jäsentyi eri tavoin. Näitä tuloksia on hedelmällistä peilata tulevaan lastensuojelulain uudistamiseen. Sen lisäksi, että uusi lastensuojelulaki antaa mahdollisuuden puuttua hatkaamiseen nykyistä paremmin, olisi tärkeää pohtia myös laitoshoidon käytäntöjä hatkaamisen ehkäisemiseksi. Lehtonen ja Telén (2013, 8) muistuttavatkin, että olisi tärkeää kiinnittää huomiota sellaisiin laitoksissa oleviin käytäntöihin, jotka tuottavat nuorille turvallisuuden tunnetta sekä rauhoittavat heidät elämään laitoksen arkea.

Diskurssiivinen identiteetti tämän tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä tarjosi kiinnostavan tavan tarkastella nuorten kokemuksia hatkaamisesta, vaikka se osoittautui myös melko haastavaksi. Identiteetin tarkastelussa minun oli annettava paljon tilaa aineistolle, mikä mahdollisti monenlaisten tulkintojen tekemisen, vaikka aineisto oli pieni. Analyysissä päädyin tulkitsemaan nämä viisi aikaisemmin mainittua diskurssia ja niihin kytkeytyvää identiteettiä aineiston keskeisimmiksi, mutta joku toinen tutkija olisi voinut päätyä ainakin osin erilaisiin ratkaisuihin. Foucault’lainen diskurssianalyysi yhdessä makrokonstruktionistisen todellisuuskäsityksen kanssa toimivat nähdäkseni onnistuneesti yhdessä tämän tutkimuksen metodologisina valintoina ja auttoivat minua näkemään tutkimustuloksia osana laajempia rakenteita. Foucault’lainen diskurssianalyysi tuntui kuitenkin ajoittain haastavalta menetelmältä, sillä siinä korostetaan diskurssien ylivoimaista roolia todellisuuden rakentajana niin, että diskursseja käyttävän henkilön toimijuus katoaa ja voidaan puhua jopa subjektin kuolemasta.

Tämä tutkimus ilmensi yhdenlaista diskursiivista todellisuutta laitoshoidon ja hatkaamisen kontekstissa rakentuviin identiteetteihin liittyen. Läpi tämän tutkimusprosessin minulle on virinnyt ideoita lastensuojelun ja identiteetin jatkotutkimukseen. Aineistossa oli nähtävillä leimatun identiteetin muodostumista, vaikka se ei analyysiin päätyntykään, joten olisi kiinnostavaa paneutua siihen ja tutkia esimerkiksi sitä, miten nuoret kokevat itsensä suhteessa nuoriin, jotka eivät asu lastensuojelulaitoksessa. Myös nuorten kuvaukset ”normaalista” elämästä herättivät mielenkiintoni tarkempaa tarkastelua varten.

LÄHTEET

- Aaltio, Iris & Puusa, Anu (2020) Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon? Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Tallinna: Gaudeamus, 177–188.
- Aaltonen, Sanna & Heikkinen, Alpo (2013) Nuoret lastensuojelussa. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 197–208.
- Airaksinen, Timo (1999) Minuuden rakentajat. Keuruu: Otava.
- Anglin, James P. (2004) Creating “Well-functioning” Residential Care and Defining Its Place in a System of Care. *Child and Youth Care Forum* 33 (3), 175–192.
- Antaki, Charles & Widdicombe, Sue 1998: *Identities in Talk*. Lontoo: Sage Publications.
- Attar-Schwartz, Schalhevet (2013) Runaway behavior among adolescents in residential care: The role of personal characteristics, victimization experiences while in care, social climate, and institutional factors. *Children and Youth Services Review* 35 (2), 258–267.
- Bardy, Marjatta & Heino, Tarja (2013) Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 13–42.
- Bauman, Zygmunt (1996) *Postmodernin lumo*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Benwell, Bethan & Stokoe, Elizabeth (2006) *Discourse and identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Biehal, Nina & Wade, Jim (2000) Going missing from residential and foster care: Linking biographies and contexts. *British Journal of Social Work* 30 (2), 211–225. <https://doi.org/10.1093/bjsw/30.2.211>
- Burr, Vivien (2015) *Social constructionism*. Third edition. London and New York: Taylor and Francis Group.
- Byers, Kaela & Barton, Jared & Grube, Whitney & Wesley, Jessica & Akin, Becci A. & Hermes, Emily & Felzke, Erin & Roosevelt, Rachelle (2023) “I Ran to Make a

- Point”: Predicting and Preventing Youth Runaway from Foster Care. *Child and Adolescent Social Work Journal* 41, 807–830. <https://doi.org/10.1007/s10560-023-00930-3>
- Crosland, Kimberly & Joseph, Ruby & Slattery, Lindsey & Hodges, Sharon & Dunlap, Glen (2018) Why youth run: Assessing run function to stabilize foster care placement. *Children and Youth Services Review* 85, 35–42. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2017.12.002>
- Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2017) Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua. *Janus* 25 (4), 297–311. <https://journal.fi/janus/article/view/59630>
- Enroos, Rosi (2016) Lapsen tulo julkiseen kotiin: Huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) *Huostaanotto - Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino. E-kirja.
- Eronen, Tuija (2012) Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 1183. Tampere: Tampere University Press.
- Eronen, Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Raportti 4/2013. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2016) Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikuttavuus. Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016. Työpaperi 44/2016. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2017) Vaativat tilanteet sijaishuoltotyössä. Teoksessa Enroos, Rosi & Mäntysaari, Mikko & Ranta-Tyrkkö, Satu (toim.) *Mielekäs tutkimus: näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin*. Tampere: Tampere University Press, 140–161.
- Fawcett, Barbara (2013) Postmodernism. Teoksessa Gray, Mel & Webb, Stephen A. (toim.) *Social work theories and methods* 2nd edition. Sage Publications, 147–156.
- Foucault, Michel (2005) Tarkkailla ja rangaista. Suom. Eevi Nivanka. Alkuperäinen teos *Surveiller et punir* vuodelta 1975. Helsinki: Otava.
- Foucault, Michel (2005) Tiedon arkeologia. Suom. Tapani Kilpeläinen. Alkuperäinen teos *L'archéologie du savoir* vuodelta 1969. Tampere: Vastapaino.
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and self-identity. Self and society in late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Groop, Katarina (2021) Sijaishuolto osana elämäntarinaa – elämänkulun käännekohtien analyysi sijaishuollosta aikuistuneiden kokemuksista. *Janus* 29 (3), 249–266. <https://journal.fi/janus/article/view/82039/65546>
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. *The Constructionist Mosaic*. Teoksessa Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (toim.) *Handbook of constructionist research*. New York: The Guilford Press, 3–10.

- Haapala, Maija & Kaijanen, Milja & Minkkinen, Minna & Westlund, Onni (2023) *Hat kassa Suomessa. Kohti kansallista tilannekuvaa lastensuojelun sijaishuollosta kadonneista lapsista*. Pesäpuu ry.
- Haaparanta, Leila & Niiniluoto, Ilkka (2016) *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Helsinki University Press: Gaudeamus. E-kirja.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta sekä siihen liittyviksi laeiksi. Luonnos. Viitattu 1.9.2025. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/ad66b8cb-63b4-4cc6-9a15-227efb9a2b57/3d9eccf9-d594-4f27-a82f-e6a5982a8f3e/LAUSUNTOPYYNTO_20250513121532.PDF
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Harris, Scott R. (2008) *Constructionism in Sociology*. Teoksessa Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (toim.) *Handbook of constructionist research*. New York: The Guilford Press, 231–247.
- Heino, Tarja (2013) Lastensuojelun tilastot asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 84–107.
- Helavirta, Susanna (2016) Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) *Huostaanotto - Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino. E-kirja.
- Hiitola, Johanna (2008) *Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista*. Työpapereita 21/2008. Helsinki: Stakes.
- Hoikkala & Lavikainen (2015) *Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta*. Lastensuojelun keskusliitto.
- Isoniemi, Sami (2019) *Sijaishuoltopaikasta luvatta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-apun näkökulmasta*. Acta Wasaensia 423. Vaasa: Vaasan yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-865-8>
- Jakobsen, Turf Böcker (2010) 'What Troubled Children Need' Constructions of Everyday Life in Residential Care. *Children & Society* 24 (3), 215–226. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2009.00220.x>
- James, Sigrid & Wilczek, Lucas & Kilian, Juri & Timonen-Kallio, Eeva & Bravo, Amaia & del Valle, Jorge F. & Formenti, Laura & Petruskiene, Alina & Pivoriene, Jolanta & Rigamonti, Alessandra (2022) *A Comparative Analysis of Residential Care: A Five-Country Multiple Case-Design Study*. *Child & Youth Care Forum* 51, 1031–1062. <https://doi.org/10.1007/s10566-021-09666-6>
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 2016: *Valtasuhteiden analysoiminen*. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi, & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysi: teorit, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 75–104.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi, & Suoninen, Eero 2016: *Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi, & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysi: teorit, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 21–42.

- Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2016: Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi, & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi: teorit, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 445–463.
- Juuti, Pauli & Puusa, Anu (2020) Johdanto. Mitä laadullisella tutkimuksella tarkoitetaan? Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Tallinna: Gaudeamus, 9–19.
- Karam, Rana, & Robert, Marie (2013) Understanding runaway behaviour in group homes: What are runaways trying to tell us? *Journal of Community Positive Practices* 13 (2), 69–79.
- Kekkonen, Outi & Pekkarinen, Elina (2024) Hatkassa lapsen silmin. Analyysi lastensuojelun sijaishuollosta luvatta poistuneiden lasten kyselytutkimuksesta. *Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja* 2024:1.
- Kekoni, Taru (2008a) Erityinen huolenpito käsitteenä. Teoksessa Taru Kekoni & Manu Kitinoja & Tarja Pösö (toim.) Erityinen huolenpito koulukodeissa. Raportteja 36/2008. Helsinki: Stakes, 13–27.
- Kekoni, Taru (2008b) Erityisen huolenpidon kansainvälinen konteksti. Teoksessa Taru Kekoni & Manu Kitinoja & Tarja Pösö (toim.) Erityinen huolenpito koulukodeissa. Raportteja 36/2008. Helsinki: Stakes, 58–64.
- Kestilä, Laura & Paananen, Reija & Väisänen, Antti & Muuri, Anu & Merikukka, Marko & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012) Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät: Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (1), 34–52. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117910>
- Khoo, Evelyn & Skoog, Victoria & Dalin, Rolf (2012) In and out of care. A profile and analysis of children in the out-of-home care system in Sweden. *Children and Youth Services Review* 34(5), 900–907.
- Kulmala, Anna (2004) Toiset identiteettiä rakentamassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (3), 231–241. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117003>
- Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 523. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kääriälä, Antti & Ristikari, Tiina (2020) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten aikuisuuden teemat. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 225–256.
- Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 876. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Laakso, Riitta (2016) Huostaanotto ja muutokset lapsen elämässä. Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto - Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. E-kirja.
- Laakso, Riitta (2018) Esineet huostaanotettujen lasten muutoissa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (toim.) Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus. E-kirja.
- Laakso, Riitta (2019a) Lastensuojelun toistuvat sijoitukset ja monipaikkainen asuminen. Sijoitettujen nuorten näkökulma. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (1), 4–15.

- Laakso, Riitta (2019b) ”Ne näki musta”. Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Raportti 1/2019. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Lahikainen, Anja Riitta (2000) Turvallisuus identiteettikysymyksenä. Teoksessa Lahikainen, Anja Riitta & Niemelä, Pauli (toim.): *Inhimillinen turvallisuus*. Tallinna: Vastapaino, 61–89.
- Lastensuojelulaki 417/2007
- Lehtonen, Irma & Telén, Janne (2013) *Hatkassa. Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen toimintakäytännöistä*. Lastensuojelun keskusliitto.
- Löfblom, Katarina & Alin, Minna & Salonen, Sanni & Kaittila, Anniina & Leinonen, Leena & Kraav, Siiri-Liisi & Vornanen, Riitta & Anis, Merja & Karukivi, Max (2024) Nuorten kokemukset sijaishuoltopaikasta julkisena ja yksityisenä tilana. *Janus* 32 (4) 2024, 375–391. <https://journal.fi/janus/article/view/147170/98173>
- Moore, Tim & McArthur, Morag & Death, Jodi & Tilbury, Clare & Roche, Steven (2017) Young people's views on safety and preventing abuse and harm in residential care: “It's got to be better than home”. *Children & Youth Services Review* 81, 212–219. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.08.010>
- Niemelä, Jorma (2002) Identiteettityö, sosiaalinen pääoma ja marginaalista murtautuminen. Teoksessa Ruuskanen Petri (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Keuruu: PS-kustannus, 76–93.
- Niska, Miira & Venäläinen, Satu & Olakivi, Antero & Canada, Jose A. (2024) Sosiaalisen konstruktionismin juuret ja versiot. Teoksessa Niska, Miira & Venäläinen, Satu & Olakivi, Antero & Cañada, Jose A. (toim.) *Sosiaalinen konstruktionismi. Miten tarkastella tulkintojen ja todellisuuden sosiaalista rakentumista*. Tampere: Vastapaino, 13–57.
- Nuorisolaki 1285/2016
- Pekkarinen, Elina (2017) Koulukoti muutoksessa. Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävistä. *Verkkojulkaisuja* 110. Nuorisotutkimusseura.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2019) *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Niina (2017) Hallitsemattomasti nuori. Miksi 17 vuotta täyttäneitä nuoria sijoitetaan kodin ulkopuolelle? Helsingin yliopisto.
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2020) Laadullisen tutkimuksen olemus. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Tallinna: Gaudeamus, 75–85.
- Pynnönen, Anu (2013) Diskurssianalyysi: Tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen. N:o 379/2013 Working paper. Jyväskylän yliopisto.
- Pösö, Tarja & Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru (2004) Koulukoti tutkimuspuheenvuorojen aiheena. Teoksessa Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. *Julkaisuja* 43. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 5–18.
- Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* 18 (4), 324–336. <https://journal.fi/janus/article/view/50583/15324>

- Pösö, Tarja (2016) Johdanto: Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) Huostaanotto - Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. E-kirja.
- Raitakari, Suvi (2004) Nuoren elämänhallinta: toivottua arkea ohjeistamalla? Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.
- Ranta, Heikki (2024) Lastensuojelun laitoshoidon markkinoistuminen lainsäädännössä ja viranomaisasiakirjoissa. *Janus* 32 (1), 54–72. <https://doi.org/10.30668/janus.120061>
- Reime, Monika Alvestad & Tysnes, Ingunn Barmen (2021) Youth Experiences of and Views on Un-locked Coercive Placement in Residential Child Care. *Young* 29(1), 12–27. <https://doi.org/10.1177/1103308820937560>
- Räsänen, Pia & Jama, Abdulkadir (2023) ”Mutta onhan se totta että hatkaaminen on todella itsetuhoista ja vaarallista.”: Lastensuojelun sijaishuoltopaikasta hatkaaminen sitä kokeneiden näkökulmasta. Pro gradu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023052548058>
- Räsänen, Pia (Turun yliopisto) & Jama, Subeida (Turun yliopisto): Kokemuksia sijaishuoltopaikasta hatkaamisesta 2022–2023 [data]. Dataversio 1.1 (2025-06-02). Yhteiskuntatieteellinen tietokirjasto [jakaja]. <https://doi.org/10.60686/t-fsd3738>
- Saastamoinen, Kati (2020) Lapsi sijaishuollossa. Yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet. Helsinki: Edita.
- Saastamoinen, Mikko (2006a) Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa Pertti Rautio & Mikko Saastamoinen (toim.) Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Tampere University Press, 170–180.
- Saastamoinen, Mikko (2006b) Yksilö, riskitietoisuus ja psykokulttuuri. Teoksessa Pertti Rautio & Mikko Saastamoinen (toim.) Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Tampere University Press, 138–169.
- Severinsson, Susanne & Markström, Ann-Marie (2015) Resistance as a means of creating accountability in child welfare institutions. *Child & Family Social Work* 20 (1), 1–9. <https://doi.org/10.1111/cfs.12070>
- Suoninen, Eero (2012) Identiteettien rakentuminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Kategoriat, kulttuuri & moraali. Tampere: Vastapaino, 89–130.
- Taylor, Stephanie (2013) What is Discourse Analysis? London: Bloomsbury Academic.
- THL (2024) Lastensuojelu 2023. Joka kuudennessa teinistä tehtiin lastensuojeluilmoitus vuonna 2023. Tilastoraportti 19/2024. Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi. E-kirja.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2023) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkaus epäilyjen käsitteleminen Suomessa 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2/2023.

- Virka-apuohjeistus (2022) Sijaishuoltopaikasta (perhekoti tai lastensuojelulaitos) luvatta poissa olevaa lasta koskevat käytänteet, kun hänen ei epäillä olevan konkreettisesti vaarassa. https://stm.fi/documents/1271139/1359574/Virka-aputaulukko_FI.pdf/f5eb11ff-c5e0-3f6d-7b5b-3ed67d3adeb1?t=1648191073479
- Virka-aputaulukon lukuohje (2022) <https://stm.fi/documents/1271139/1359574/Lukuohje+virka-aputaulukko.pdf/fc955e00-55cd-569e13dd-25c36672fcff/Lukuohje+virka-aputaulukko.pdf?t=1648191072851>
- Virokannas, Elina 2002: Normaalien merkitykset huumehoitoyksikön nuorten puheessa. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 125–144.
- Virokannas, Elina 2003: Rajoitettuja strategioita ja taktisia identiteettejä. Huumehoitoyksikön nuorten asiakkaiden kertomuksia viranomaiskohtaamisista. Janus 11 (4) 297–318.
- Yle 2.6.2025. ”Niko” hatkasi laitoksesta ja katosi kuukaudeksi. <https://yle.fi/a/74-20163501#:~:text=Hatkaaminen%20tiet%C3%A4%C3%A4%20li-kaa%2C%20huumeita%20ja%20v%C3%A4kivaltaa.%20Lastensuojelun,kirjataan%20vuosittain%20arviolta%20noin%203%20800%20hatkaa.> Viitattu 2.9.2025
- Ylönen, Oona (2009) Kaksinkertaisesti näkymättömät? – Lastensuojeluun liittyvät merkitykset nuorten kokemuksissa. Turun yliopisto.

LIITTEET

Liite 1. Kirjoitusohjeet

Tietoarkisto

Penna

Etusivu

Käyttöohje

Lisätietoja

Sukupuoli *

- ☐ nainen
- ☐ mies
- ☐ muu
- ☐ en halua kertoa

Ikä *

Valitse

Minkä ikäisenä hatkasit ensimmäisen kerran? (1-100 merkkiä)**Sijaishuoltopaikka, josta hatkaaminen tapahtui**

- ☐ laitos
- ☐ sijaisperhe
- ☐ muu

Kirjoita kirjoituksesi tähän. Voit suurentaa tekstikentän kokoa vetämällä kursorilla alaspäin kentän oikeasta alakulmasta. * (100-10000 merkkiä)**Kirjoituksesi ottaminen osaksi keruuta edellyttää suostumusta henkilötietojen käsittelyyn. Lisätietoja saat [tietosuojaselosteesta](#). ***

- ☐ Annan suostumuksen henkilötietojen käsittelyyn kirjoituskeruussa Tietoarkistossa.

Arkistointilupa *

- ☐ Kirjoitukseni ja siihen liittyvät taustatiedot SAA arkistoida Tietoarkistoon ja luovuttaa tutkimus-, opetus- ja opiskelukäyttöä varten. Tarvittaessa arkistoitavia kirjoituksia muokataan tietosuojavaatimusten ja muiden laillisten vaatimusten täyttämiseksi.
- ☐ Kirjoitustani ja siihen liittyviä taustatietoja EI SAA arkistoida Tietoarkistoon.

Lähetä